

Tartalom

MEDITÁCIÓ

Ordass Lajos: Az egyház örök kincse	1
---	---

EMLÉKEZZÜNK

480 éve kezdődött a reformáció	2
Scholz László: Vallástétel 1947-ben (Vers)	2
Ittész János: Boldog rabság?!	3
Felhívás imádkozásra egyházunkért október 31-én	5

TANULMÁNY

Helmüt Koester: A történeti Jézus és a „Küriosz Khrisztosz” kultusza (2. rész)	6
Pósfay György: Ordass Lajos néhány kortársának későbbi életútjáról (2. rész)	14
Pukánszky Béla: Schneller István neveléstana: a „személyiség paedago- gikája”	20

DOKUMENTUM

Testvéri levélváltás Keveházi László és Dóka Zoltán között	31
Dóka Zoltán: Helyreigazítás	32

KÖNYVEKRŐL

Boleratzky Lóránd: Néhány megjegyzés Benczúr László öninterjújához	35
--	----

POSTÁNKBÓL	38
------------------	----

SZERKESZTŐI KÖZLEMÉNYEK	39
-------------------------------	----

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ	40
--------------------------	----

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 35. szám – 1997. ŐSZ

Felelős szerkesztő: Ittész Gábor (tel. 96-439-381)

Felelős kiadó: id. Kendeh György (tel. 1-166-2523)

A szerkesztőbizottság tagjai: D. Dóka Zoltán, Ittész János, id. Magassy Sándor,
Rózse István

Szerkesztőség: 9024 Győr, Liezen-Mayer u. 41.

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskay út 10.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: FÉBÉ Bt.

Felelős vezető: Tóth Béla

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng. szám: III./E1/20/1989

Ordass Lajos

Az egyház örök kincse

Jézus mondja: „Az ég és föld elmúlnak, de az én beszédeim soha el nem múlnak.”

(Lk 21,33)

URAM!

„Az egyház igazi kincse az Isten dicsőségéről és kegyelméről szóló legszentebb evangélium.” A reformáció kezdetét hirdető 95 tétel között a wittenbergi vártemplom kapuján ezt a tételt is olvashatjuk. Ezen a mai ünnepen mindenekelőtt erről a kincsünkről emlékezünk meg és érte adunk hálát. Az egyház a reformáció előtt is kincsének vallotta igédet. De úgy tett, mint az ember sokszor teszi azt értékeivel: gondosan és féltve – elzárta. A reformációnak Te szabta meg a kötelességét: közkinccsé tenni újra Isten igéjét. Amint Te tetted: templomokban, hegyoldalban, tópartján, utak mentén, otthonokban. Tömegek előtt és egyesekkel folytatott lelkibeszélgetésben.

URAM!

Még fölöttünk van az ég tündöklő csillagaival, amelyből értünk szálltál alá. Még fut pályáján a föld, melyet lépteid szenteltek meg. Ígéreted szerint még hangzik felénk üdvözítő igéd. Köszönöm ezt neked. És megköszönöm neked ma mindazokat az embereket is, akik misszióban vagy itthon, nyugalom idején és életveszélyek között hirdették igédet. Azokat is köszönöm, akik a hitben megálltak, mert biztos ígéretnek vették a Te el nem múló igédet és példájukkal a hit elfogadására tanítottak engem is.

*Tarts meg, Urunk, szent igédben!
Végy erőt ellenséginken,
Kik szent Fiadat támadják,
Hogy trónodról letaszítsák!*

*Úr Krisztus, láttasd hatalmad,
Ki minden urak Ura vagy!
Te véd meg árva népedet,
Hogy dicsérhessen tégedet!*

*Jer, vigasztaló Szentlélek,
Adj egyetértést népednek!
Állj mellénk a végső órán,
Vigy életre halál után!*

(255. ének)

480 ÉVE KEZDŐDÖTT A REFORMÁCIÓ

Scholz László

Vallástétel 1947-ben

Luther: „...lelkiismeretem Isten igéjének foglya...
nem tanácsos az embernek a lelkiismerete ellen
cselekedni.”

Fogoly bennem a lelkiismeret,
rabszíjra fűzött, láncra vert fogoly.
Szabadítana ördög és pokol –
de rabtartóm az Isten!
Köti lelkemet.

Ahány igéje – annyi bilincse,
csörög fülemben, rajt' ül agyamon,
fogva tartja az akaratom.

Halld meg hát Világ, vallást teszek,
Luthernak késő ionadéka,
méltatlan törpe, mégse néma eb,
nem bírhatom, hogy gyertyám rejtse véka,
halld meg, Világ, most vallást teszek:
rab akarok maradni!

Tudom, a cellám szűk és rácsos,
de hasztalan hívsz tágabb szabadságra –
az Isten ellen tenni nem tanácsos!

Ígérsz és adsz is nagyobb kenyeret,
ha fújom jelszavad és dicsőítlek.
Nem, nem visz rá a lelkiismeret.

Háborítatlan életet kínálsz,
csak legyek mindig az erősek pártján.
De én inkább a gyöngét szeretem,
ki egyedül áll, kitaszított-áruán.

Kerítesz nyájias, mézfűzű szavakkal,
de ha nem hajlom:
pányva és erőszak a fegyvered.
Mégse megyek veled.

Kormos igazsággal is mit kezdjek?
fel vannak írva – a kéményben,
pár napig ha üdöztitenek...
Nem árulhatok veled egy gyékényen.

Gyermekeimet az oltárról elrabolnád
bálványáldozatok zuhlott lakomáira –
nem adom!

Haljanak inkább hittel s vesszen ki a csíra.

Képemet körülhordoznád, tömjént gyújtánál,
jobbszagú füstöt tán Augustus sem szagolt,
istenedd é tennél, –
csak az élő Urat ne vallanám,
aki van és lesz, noha halva volt.

De én Őt vallom Uramnak,
rabszíjra fűzve, láncra verve
vagyok boldog fogoly,
ne váltson meg Tőle ördög és pokol,
viselem halálíg láncait.
Ámen. Bizony mondom néktek: ámen!
Itt nincsen alku és nincs rettenet,
fogoly bennem a lelkiismeret
s győzhetetlen – a hit!

1947. szept. 25.

(Az Országos Bethlen Gábor Szövetség
reformációi verspályázatára)

Ittész János

Boldog rabság?!

1.

Kőszegi gyülekezetünk levéltári anyagként őrzött régi képei között van két érdekes – számomra máshonnan nem ismerős – rézkarc. A reformáció közelgő 480. évfordulója kapcsán idézem fel őket, s helyezem ide, Sholz László lelkész-testvérünk 47-es hitvalló verse mellé.

Az egyik kép 1721-ben készült. A kisméretű, 15 x 11 cm-es rézkarc monumentális jelenetet állít elénk: az 1521-es wormsit, és így a hitvalló, – az Isten ígéje rabjaként – szárnyalóan és irigylésreméltóan szabad Luthert. Mozgalmas a kép, jól komponált, telve van élettel. És éppen ezért nyugtalanító, mint a Scholz-vers is.

Hiszen „Worms” nem maradt, nem maradhat a „mélységes mély múlt-kút” egyik egyre halványuló emléke. Az Isten ígéje boldog rabságában szárnyalók mindig is, nemzedékről-nemzedékre megharcolták és megharcolják a „maguk Wormsát”. A nagyobb kenyér, a biztosabb státusz, az emberi hatalmak kegyéből nyert pozíció, az elvtelen, de megideologizált kompromisszumok, és a félelmek motíválta – és éppen ezért hazug és későbbi háborúk magját elvető – engedékenységek, stb. stb.! – ezek a mi „wormsaink”. Túlélési, átmentési taktikáink „wormsi kihívások”. Mert itt mindig Isten-bizodalomunk forog kockán. Itt vettük el leggyakrabban, amikor nem vesszük észre, valójában miről is van szó. Az élő Isten, Jézus Krisztus Urunk Atyja helyére ál- és hamis istenek ülnek. S mivel Isten trónralépése életünkben mindig az evangélium által történik, ezért vallja Luther, és vallják a mindenkori „wormsiak”: „lelküismeretem az Isten ígéjének foglya”...

A másik – évszám nélküli, talán a múlt század elején készült – kép egészen különleges. Felirata ez: *„E nagy ember minden tisztelőjének ajánlva. Doktor Luther Márton, a szent püspök Athanasius hitvallásába öltöztetve, az Apostoli és a Niceai Hitvallással körülvéve.”*¹

S valóban: a kb. 35 cm magas képen Luther alakja látható. Portréja a közismert arcot mutatja, kezében kedves Bibliája, talárja, a felirat szerint, az Athanasius-féle hitvallás szövegéből kialakítva, és alakját, még a kép szélén körbefutó szőlőlevél motívumon belül, a másik két egyetemes hitvallásunk szövegéből font keret veszi körül. A kép minden bizonnyal ezt hirdeti: a lutheri reformáció visszatérés a tiszta forráshoz, jelentősége egyetemes (ha ezt még sokan nem is tudják, vagy már el is felejtették).

Mostanában olvastam újra Hermann Dietzfelbinger, a korábbi bajor tartományi püspök tanulmánykötetét.² Benne újra megakadt a szemem a „Luther – Vater

¹ „Allen Verehrern dieses grossen Mannes gewidmet. Doctor Martin Luther in das Glaubensbekenntniß des heiligen Bischofs Athanasii gekleidet, mit dem Apostol u. Nicenischen Glaubensbekenntniß umfaßt.”

² Überfluß haben am Wort der Wahrheit – Luthers erste Sorge, Fürth 1984.

im Glauben” (Luther – atyánk a hitben) című íráson. A szerző hangsúlyozza, hogy ez a sokat emlegetett kifejezés nem valamely lutheri teológustól származik. A szép elnevezés Peter Manns, mainzi római katolikus professzor, a kiváló reformáció-kutató 1983-ban megjelent Luther-könyvében elmondott személyes vallomása reformátorunkról.³

Elgondolkodom. Magukat evangélikusnak valló lelkészek és egyháztagok hitvallásainkat félretennék, felülbírálnánk és revideálnák; mások meg nem beszélnek róluk, csak éppen hallani sem akarnak a lutheri örökségben kapott ajándékainkról. És miközben sokszor azzal vagyunk elfoglalva, hogy kiderítsük, hogy ki „kriptokatolikus” közöttünk, nem vesszük észre, hogy más felekezetű testvéreink között csendes reformációt folytat az Egyház Ura „dicsőségének és kegyelmének szent evangéliuma” által. És növekszik, bizony nő a „kripto-evangélikusok” száma... Megszégyenítésünkre mondom.

2.

Hadd álljon itt valami vigasztaló is:

Luther egy régi parasztházon látta egyszer ezt a feliratot:

*Jövök, és nem tudom, honnan.
Élek, és nem tudom, meddig.
Meghalok, és nem tudom, mikor.
Megyek, és nem tudom, hova.
Csodálkozom, hogy mégis boldog vagyok.*

„Atyánk a hitben” így írta át a versikét:

*Jövök, és tudom, hogy honnan.
Élek, és Isten mondja meg: meddig.
Meghalok, és Krisztus mondja meg: mikor.
Megyek, és jól tudom, hova.
Csodálkozom, hogy mégis szomorú vagyok.*⁴

³ „So viel, sagt er, habe ich von ihm gelernt und empfangen, daß ich ihn als ‘Vater im Glauben’ bezeichnen muß.” l.m. 57.

⁴ Denk mal nach... mit Luther. Der kleine Katechismus – heute gesagt, Gütersloh 1989

Felhívás imádkozásra egyházunkért október 31-én

Egyházunk válságos helyzetben van.

A Biblia és hitvallásaink halványan és eltorzítottan jelennek meg tanításunkban. Elvesztítettük azt az örökséget, melyet a reformációban ajándékozott nekünk az Isten. Felhívásaink és részletesen dokumentált írásos kritikái helyzetrajzaink ellenére a döntéshozatalra kötelezett és rossz határozatokat meghozó testületeink tagjai változatlanul közömbös szemlélői az elburjánzó tévtanításoknak, melyek a hit-tanönyvektől elkezdve az elektromos sajtón át templomaink szószékeiig hibás útra viszik a gyermekeket és a felnőtteket egyaránt. Hamis, sőt nincs is egyházunknak jövőképe, mert hamis a Krisztus-képe, és ezért hamis az emberképe is. Kiábrándult, kétségbeesett és elbukott lelkészek, köztük fiatalok tragédiája (ismétlődő tragédiája) jelzi, hogy nagy a baj.

Talán a leglátványosabb vonása válságunknak morális mélységbe zuhanásunk. Egyházi vezetőszeretet játszhat etikailag súlyos kifogás alá eső könyv szerkesztője és társszerzője. Csődbe ment házasságok romjain zavartalanul építhetnek új párkapcsolatokat – ijesztő mértékben növekvő számban – olyanok, akiknek igazán tudniuk kellene, hogy a lelkészeket, de általában is az egyházi vezetőket a példaadás különleges felelőssége terheli. Esperes, sőt országos vezető lehet egyházunkban – úgy tűnik, gond nélkül – elvált ember. A Zsinat által létrehozott új törvényes rend írott malaszttá vált, mivel a több helyen nyilvánvalóvá vált botrányok okozói lényegében következmények nélkül folytathatják egyház- és gyülekezetromboló tevékenységüket. Az áldozatok panaszát nem hallják meg az arra illetékesek. Tisztázatlan és áttekinthetetlen pénzkezelések, közpénzekről való teljesen nyilvános elszámolások hiánya – szűkebb és tágabb körben – árnyékolják be tulajdonképpeni szolgálatunkat.

Kiveszni látszik egyházunkból a pásztori lelkület. A gyülekezetek pásztorainak, a lelkészeknek sincs lelkipásztoruk, s ez már évtizedek óta tartó tragikus helyzet. Nyugtalanító a szolgálatba kikerülő fiatal lelkészek gyülekezeti szolgálatra való felkészületlensége is.

Úgy tűnik, tehetetlen szemlélői vagyunk egyházunk hitelvi, morális és strukturális széthullásának. Felelőtlen felelősök csak saját nyugalmaikat őrzik, és saját karrierjüket építgetik. Nem tűzlas azt mondanunk, hogy rég nem látott mélypontra süllyedtünk. Megérett az idő egyházunk gyökeres reformációjára.

Hitelüket veszített egyházi vezetőink helyett keresztyén Testvéreinkhez fordulunk: *október 31-én* – gyülekezeti körben vagy csendes otthonunkban – *könyörögjünk közösen egyházunkért.*

Kérjük Urunkat, hogy Szentlelkével újítsa meg a szívünket és gondolkodásunkat. Lendítsen ki közömbösségünkől. Ébresszen bennünk felelősségérzetet gyülekezetünk és országos egyházunk ügyei iránt. Tegyen egymás pásztoraivá és igaz testvéreivé bennünket. Szabadítson meg a hamis kegyesség csak saját belső világával törődő szűkkeblűségétől. Órizzon meg a hamis békeség tévútjaitól, s attól, hogy az igazságot szeretet nélkül vagy a szeretetet az igazság rovására akarjuk szolgálni.

Könyörögjünk közösen azért, hogy Urunk adjon egyházunknak, s benne mindannyiunknak igazi megújulást.

Kérjük kedves Olvasóinkat, hogy felhívásunkat adják tovább ismerőseik körében! Erős vár a mi Istenünk!

A szerkesztőség

Helmut Koester

A történeti Jézus és a „Küriosz Khrisztosz” kultusza¹

(2. rész)

V. Eszkatológia, közösség és szertartás

Közismert tény, hogy a Jézustól származó és róla szóló hagyomány olyan vallási közösségek létrejöttét eredményezte, melyeknek kitapintható volt a társadalmi szerkezete, nevezetesen a Palesztinán kívüli legkorábbi keresztyén gyülekezetekét. A Pál előtti hellenista közösségeket eddig elsősorban a kérügmájuk felől, azaz a Jézus haláláról és feltámadásáról mint a világkorszakok fordulópontjáról szóló bizonyágtételük felől értelmezték. Ez eredményezte a híres kettősséget Jézus mint Isten országa eljövételének hirdetője és a Krisztus között, aki immár a keresztyén hit tárgya lett. Úgy tűnt, nem vezet út a korai egyház kérügmájától a történelem Jézusához.

Ez a hirdetett ígére irányuló szinte kizárólagos figyelem, amely mélyen gyökerezett az 1. világháború utáni időszak dialektikus teológiájának ígére és hitre helyezett hangsúlyában, ügyetlen hermeneutikai szerszám. Az 1. világháború előtti vallástörténeti iskola tudósai bölcsebbek voltak, amikor a vallási közösség megteremtésének szerves részeként a kultuszt és a szertartást hangsúlyozták. Az ilyen szertartáshoz tartozik az elbeszélő visszaemlékezés, valamint a hagyomány és az írásk nyelvének felelevenítése.

Amikor a názáreti Jézus és a korai keresztyén közösségek közti kapcsolat ebbe a megvilágításba kerül, a folytonosság azonnal láthatóvá válik. Megbízható adataink vannak arra, hogy Jézus közös étkezéseket tartott a tanítványával és barátaival. A Jézus utolsó vacsorájáról szóló híradások² – valamint egyéb elbeszélések³ – mind azt jelzik, hogy ezeket a közös étkezéseket a messiási lakoma előzeteseként értelmezték.⁴ Jézus közös étkezései két különböző kultikus étkezési hagyományhoz vezettek, amelyek egymástól függetlenül fejlődtek: (1) a *Diakhé* hagyománya, amelyben az eukharisztikus imádságok a gyülekezet eszkatologikus

¹ A cikk I. része a *Keresztyén Igazság* előző számában (ú. f. 34, 1997. nyár) jelent meg. Az ottani gyakorlathoz hasonlóan a bibliai idézeteknél az ökömenikus új fordítást (Budapest, 1975) követtem. Az eltéréseket lábjegyzetben jelzem. – *A ford.*

² Mk 14,22–25 és párhuzamos helyek; 1 Kor 11,23–26. Semmi nincs ezekben a hagyományokban, ami azt jelezné, hogy Jézus utolsó étkezése páskavacsora lett volna.

³ L. a sokaság megvendégeléséről szóló történeteket, Mk 6,30–44 és párhuzamos helyek; Mk 8,1–10; Jn 6,1–14.

⁴ A legközelebbi párhuzamokat az esszén közösség közös étkezéseiben találhatjuk. De *A tizenkét apostol tanításának* írója által használt zsidó asztali imádságok (*Did.* 9–10) is azt jelzik, hogy az eszkatologikus várakozások kifejeződhetnek a megszokott zsidó asztali imádságokban is.

tudatát fejezik ki; (2) az 1 Korinthus 10-ben és Márk 14-ben megőrzött hagyomány, melyben az étkezés vallásos jelentőségét a szereztetési igék fejezik ki. Mindkét hagyományban nyilvánvaló az eszkatologikus irányultság. Fel kell tételeznünk, hogy ez az eszkatologikus összetevő Jézustól magától származik.

A *Diakhé* eukharisztikus imádságai éppúgy, mint a szereztetési igék, a keresztyén közösségek létrejöttének legkorábbi szakaszához tartoznak, s keletkezésük minden valószínűség szerint megelőzi Jézus mondásainak első gyűjteményeit. Pál számára a szereztetési igék már egy rögzült hagyomány részei, amelyet ő is készen kapott⁵. Pál pogányok apostolaként történt elhívását nem lehet i. sz. 35-nél későbbre keltezni, ezért ennek a hagyománynak a kialakulása a Jézus halálát követő legelső évekre tehető, és valószínűleg az antiochiai hellenista közösséghez kapcsolódik. Ennek a kultikus hagyománynak három összetevője érdemel figyelmet: (1) Márk 14,25-ben a szereztetési igék egy olyan mondattal érnek véget, amely Jézus jövőbeli visszajövetelét vetíti előre: „Nem iszom többé a szőlőtő terméséből addig a napig, amikor újra iszom azt az Isten országában.” Ennek közeli megfelelője található Pál 1 Kor 11,26-beli parancsában: „Valamennyiszer eszitek e kenyeret és isszátok e poharat, az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljön.” Ezzel párhuzamosak az eukharisztikus liturgia aramei zárószavai a *Didakhé*-ban: „Maranatha!” = „Urunk, jöjj!” (*Did.* 10,6)⁶. (2) A kenyér az eszkatologikus közösség jelképeként jelenik meg. Ez fejeződik ki 1 Kor 10,16–17-ben: „A kenyér, amelyet megtörünk, nem a Krisztus testével való közösségünk-e? Mert amint egy a kenyér, egy test vagyunk sokan, akik az egy kenyérből részesedünk.” A kenyér „Krisztus testének” jelképeként 1 Kor 11-ben szintén a közösségre vonatkozik és nem Jézus holttestére. Hasonlóan, a *Didakhé* eukharisztikus imádságai is a közösség jelképeként értelmezik a kenyeret. (3) A poharat (a legrégebb változatban nem a bort!) az új szövetség jelképeként értelmezik. Nincs okunk kételkedni abban, hogy mindhárom összetevő eredete – az eszkatologikus szemlélet, a kenyérnek mint a közösség és a pohárnak mint az új szövetség jelképének értelmezése – a Jézus által tartott étkezésekig nyúlik vissza, ha nem is a halála előtti utolsó étkezésre. A *Didakhé* úgy utal a pohárra, mint „szolgádnak, Dávidnak szent szőlőjé[re], melyet megismertettél velünk szolgád, Jézus által” (*Did.* 9,2)⁷ – anélkül, hogy Jézus halálára vagy a vérének kiontására utalna. 1 Kor 11,25-ben azonban a pohár Jézus haláláról mint az új szövetségért bemutatott áldozatról beszél. Az „ezt cselekedjétek, valamennyiszer isszátok az én emlékezetemre” felszólítás egyértelműen Jézus halálához kapcsolja ezt a kultikus szertartást.

⁵ Ez teljesen világosan áll 1 Kor 11,23-ban. A hagyományozásra vonatkozó kifejezések jelentőségének tárgyalásához l. Klaus Wegenast, *Das Verständnis der Tradition bei Paulus und in den Deuteropaulinen* [‘A hagyomány értelmezése Pálnál és a másodlagos páli levelekben’] (Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament 8; Neukirchen: Neukirchener Verlag, 1962) 52–70, 111–13.

⁶ Az a tény, hogy Pál szintén ismerte ezt a liturgikus könyörgést (vö. 1 Kor 16,22), megerősíti azt a feltevést, hogy ezek az eukharisztikus liturgiák egy kétnyelvű közösségben alakultak ki, amelyben görögül és arameiül egyaránt tudtak.

⁷ Vanyó László fordítása.

Ez a kultikus étkezés azonban, bár szoros kapcsolatban áll a Jézus életében történt étkezésekkel, nem egyszerűen egy olyan szertartás kiterjesztése, amelynek az eredete Jézus életére nyúlik vissza. Azzal a történettel együtt kell értelmezni, amely Pál leveleiben az 'evangélium'-ként jelenik meg. Az 1. Korinthusi levélben Pál kétszer is világosan hivatkozik egy általa is átvett hagyományra, először bevezetésként, mielőtt a szereztetési igéket idézi (1 Kor 11,23–26), aztán újra, amikor az evangéliumot idézi (1 Kor 15,1–7). Az átvett hagyomány mindkét idézése közeli kapcsolatban áll Jézus halálával: az első esetben a szereztetési igék keltezésén keresztül azzal „az éjszaká[val], amelyen átadatott” – érdemes megjegyezni, hogy az „amelyen elárultatott” fordítás biztosan rossz –, a második esetben azon a rövid formulán keresztül, amely Jézus haláláról, temetéséről, feltámadásáról és halála utáni megjelenéseiről szól.

Mindkét esetben egy formulát idéz Pál, amely „gyorsírásos” utalás egy nagyobb szöveggörnyezetre. Nyilvánvaló, hogy nem csak ilyen rövid formulák léteztek a kezdetekben, míg a nagyobb narratív összefüggéseket csak később dolgozták volna ki⁸. Hogy ki volt ez a Jézus, aki megtartotta az utolsó vacsoráját, aztán meghalt, eltemették és feltámadt, azt biztosan részletesebben is elmondták és kifejezték. Az eukharisztia megünneplését kísérő szavakként a szereztetési igék aligha álltak egyedül, és az is elképzelhetetlen, hogy Pál igehirdetése az 1 Kor 15,3–7-ben idézett evangéliumi formulán kívül semmi másból nem álltak. A Pál által hagyományként idézett formulák nemcsak egy már intézményesült szertartást feltételeznek, hanem az elbeszélés és értelmezés nagyobb összefüggéseit is. Mindkét esetben található egyértelmű utalások erre az összefüggésre. 1 Kor 15,3–7-ben ezt az összefüggést az a kijelentés jelzi, hogy „Krisztus meghalt a mi bűneinkért az Írások szerint” és hogy feltámadt „ugyancsak az Írások szerint”. Két dolog hangzik el itt: először, hogy Krisztus halála a bűneinkért felajánlott helyettesítő áldozat volt; másodszor, hogy halála azok szerint az elbeszélések szerint történt, amelyek Izrael szent könyveiben található a másokért vállalt halálról. Ugyanezekre az írásokra való utalások 1 Kor 11,23–25-ben is nyilvánvalóak: az „én testem, amely tiérettetek megtöretik” fogalmazás jelzi, hogy mások helyett vállalt halálról van szó, az új szövetségre vonatkozó utalás pedig közeli kapcsolatot teremt Izrael ősi szövetségével.

Ezek az utalások nem apologikus megjegyzések, amelyek a keresztyén evangélium igazságát próbálják bizonyítani a prófétai jóvendölés és annak beteljesülése módszerével. A „meghalt a mi bűneinkért az Írások szerint” alak számos szentírási helye mutat rá, amelyek mások helyett vállalt szenvedésről és halálról

⁸ Bultmann (*Die Geschichte der synoptischen Tradition*) ['A szinoptikus hagyomány története'] (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 29 [új folam 12], 1921; 10. kiad. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1995) utal a kérügmára, amint az megtalálható Jézus szenvedéséről és feltámadásáról szóló jóvendöléseiben Márknál (8,31; 9,31; 10,33–34) és az Apostolok cselekedeteiben. Az azonban kizárt, hogy ezek a formulák léteztek, még mielőtt a szenvedéstörténet létre jött volna.

szóló történeteket beszélnek el.⁹ Ezek jelentik Jézus halála értelmezésének az alapját és biztosítják a nyelvet Jézus történetének elbeszéléséhez. 1 Korinthus 11-hez és 15-höz nagyon közeli nyelvi párhuzamok találhatók különösen a szenvedő szolgáról szóló bibliai idézetben Ézsaiás 53-ban. 1 Kor 15,3-mal („meghalt a mi bűneinkért”, ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν) érdemes összevetni: „pedig a mi bűneinket hordozta”¹⁰ (οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, Ézs 53,4), „vétkeink miatt kapott sebeket, bűneink miatt törték össze” (αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, Ézs 53,5). Különösen is jelentős Ézs 53,6: „Az ÚR őt adta át a mi bűneinkért”¹¹ (καὶ κύριος παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν), amely visszatér 1 Kor 11,23-ban: „Azon az éjszakán, amelyen átadatott.”¹² Míg ezek a közeli nyelvi párhuzamok bizonyítják, hogy olyan szentírási helyek felolvasása, mint Ézsaiás 53, része volt az úrvacsorai liturgiának, Pál utalása 'arra az éjszakára, amelyen átadatott' (ἐν τῇ νυκτὶ ἣ παρέδότο) azt is mutatja, hogy Pál és a korinthusi közösség ismerte a Jézus haláláról és szenvedéséről szóló egész történetet – különben egy meghatározott időpont említésének nem lenne értelme. A történet Jézus szenvedésének és halálának eseményeit beszélte el a szentírás prófétáinak és zoltárainak nyelvén. Ezt bizonyítják a kanonikus evangéliumok későbbi szenvedéstörténetei is, amelyek ismételtelen felhasználják a szenvedő igazakról az Izrael szent könyveiben található történeteket, és Jézus történetének eseményeit és sorrendjét ennek megfelelően részletezik.¹³

Jézus legkorábbi kitapintható jelenléte ezért bizonyára a szenvedésének és halálának története volt. Ez Izrael ősi szent könyveinek hagyományát és nyelvét használta fel arra, hogy elbeszéljen egy eszkhatalogikus eseményt annak a kultikus cselekménynek a keretében, amely a Jézus által alapított szertartásos gyakorlatban gyökerezett. Ezen a szertartáson és történeten keresztül alapozták meg a legkorábbi keresztyén közösségek a Jézus történetével való kapcsolatukat. A szertartás közeli összekapcsolása egy olyan történettel, amely a múlt tiszteletre méltó

⁹ Pál leveleiben a szentírási utalások általában nagyobb összefüggésekre mutatnak rá még akkor is, ha ténylegesen csak egy vagy két verset idéz. Ez különösen is szembeötlő a következő helyeken: 1 Kor 10,1–11; 2 Kor 3 és Gal 4,21–31.

¹⁰ Helmut Koester angol fordításából. A magyar új fordításban: „Pedig a mi fájdalmainkat hordozta.” – *A ford.*

¹¹ Helmut Koester angol fordításából. A magyar új fordításban: „Az ÚR őt sújtotta mindnyájunk bűnéért.” – *A ford.*

¹² Helmut Koester angol fordításából. A magyar új fordításban: „Azon az éjszakán, amelyen elárultatott...” – *A ford.*

H. Koester jegyzete: L. még Gal 1,3–4: ἀπὸ ... κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, és az igehely tárgyaltását és a szakirodalmat, amelyet Hans-Dieter Betz idéz Gal 1,2–4-gyel kapcsolatban, in *Galatians: A Commentary on Paul's Letter to the Galatians* [Galaták: Kommentár Pál galatákhöz írt leveléhez] (Hermeneia; Philadelphia: Fortress, 1978).

¹³ George W. E. Nickelsburg, „The Genre and Function of the Markan Passion Narrative,” [‘A márkai szenvedéstörténet műfaja és funkciója’] in *Harvard Theological Review* 73 (1980) 153–84.

hagyományába nyúlik vissza, az ókor egyik fontos gyakorlatát követi, amely vallási és politikai közösségek megalapítására szolgált.

VI. Elbeszélés, szertartás és hagyomány az ókorban

Az ókorban a közösség elsőrendű összetevői a széles körben elfogadott kultuszok és szertartások voltak, amelyek összekapcsolódtak annak a történetnek az elbeszélésével, amely újabb és újabb változatban formálta újra a hagyományt, mígnem az végül elérte a kanonizáció fázisát. A Harvard Egyetemen tanító Nagy professzor mesterien és tanulságosan elemezte ezt a gyakorlatot *Pindar's Homer* ['Pindarosz Homérosza'] című könyvének pánhellenizmusról szóló fejezetében („Panhellenism”¹⁴). A pánhellenista szentélyek – különösen Olympia és Delphi – kultusza, szertartásai és sportversenyei közeli kapcsolatban álltak a homéroszi eposz előadásával, amelyet lírai költők mutattak be. Amikor ezek a költők viszszenyúltak a homéroszi történet mitikus múltjáig, a történet újraformálásával a helyi változatokkal szemben arra törekedtek, hogy a „minden hellászi számára elfogadható, egységesülő változat létrehozásának átfogó folyamatában”¹⁵ megalkossák az igazságot (*alétheia*). Ez a folyamat képlékeny marad „addig a pontig, ahol a legutóbbi változat az utolsó változattá válik, a kanonizációig, amely végleg kikristályosítja azt, ami addig folyamatosan egyre kevésbé képlékeny változattá alakult az előadások során”¹⁶.

Hasonló folyamat figyelhető meg az új szertartás és elbeszélés megteremtésében az Augustus korabeli Rómában, amely egy új kor kezdetét hirdette és ünnepelte. Julius Caesar meggyilkolása után azonnal megalapították a Divus Julius-kultuszt. Hatalmának megszilárdítása után Augustus, Caesar örököse, a maga hasznára fordította ennek a kultusznak a létét, amely istenként tisztelt egy halott személyt, és átformálta egy olyan átfogó kultusszá, amely minden újabb császár megistenülésével megújítható. Ugyanakkor Vergilius az *Aeneis*-ben létrehozta azt a történetet, amely Róma új nemzeti eposzává válhatott. Ez egy új történet, amely ugyanakkor a legősibb görög mítoszi és eposzi hagyományhoz nyúl vissza azzal, hogy Róma alapítóját összekapcsolja a Homérosz *Iliász*-ából ismert trójai történettel. Az új korszak kezdetének megünnepelését a százados ünnepen i. e. 17-ben szintén egy költő szavai kísérték Horatius *Carmen saeculare*-jában. Egy évtizeddel később Augustus ünnepi felvonulással és áldozatokkal avatta fel az új békeoltárt, az *Ara Pacis*-t. Ennek az emlékműnek a megmaradt domborművei között nemcsak egy békés és gyümölcsöző földanya jelképes ábrázolása található, hanem Aeneas, a trójai hős Róma alapításakor bemutatott áldozatának ábrázolása is. Érdekes lenne megvizsgálni a Caesar és Dea Roma-, valamint az Augustus és Roma-kultusz ezt követő megalapítását a birodalom más városaiban. Ugyanúgy, mint Ver-

¹⁴ Gregory Nagy, *Pindar's Homer: The Lyric Possession of an Epic Past* ['Pindarosz Homérosza: Az epikus múlt lírai birtokbavétele'] (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1990) 52–81.

¹⁵ Uo., 61.

¹⁶ Uo.

gilius eposza kapcsán, itt is nyilvánvaló adataink vannak arra a szándékra, hogy az új birodalmi kultuszt összekapcsolják a hagyományos istenek időtálló szertartásaival és történeteivel. Például Athénban Romának, a város istennőjének és Augustusnak, az új állam alapító hősének új kultuszát Pallasz Athéné (Athéna), a város istennője és az Athént alapító hős, Erekhtheus kultuszának mintájára alakították ki. Arra is vannak adataink, hogy Vergilius eposza semmiképpen nem volt egy megváltoztathatatlan kanonikus szöveg. Domitianus alatt, aki megpróbálta felújítani Augustus korának eszkatologikus várakozását, egy új epikus elbeszélés számos új változata jelent meg.

Ugyanez a gyakorlat Izrael történelmében is nyilvánvaló. Akkor is, ha a kivonulás történetének elbeszélése, valamint a szövetség megújításának ünnepe és szertartása közti pontos kapcsolat még mindig vita tárgya, az nem lehet kérdéses, hogy a kivonulás történetének újraelbeszélése és a törvényadás újrafelfedezése közeli kapcsolatban álltak Pán-Izrael, a tizenkét törzsből álló új nemzet létrehozásával, amíg Mózes öt könyvének mint szentírásnak a létrehozásával a kanonizáció végül meg nem történt. Ami a páskát illeti, a szertartás és a kivonulásra való emlékezés közti összefüggés nyilvánvaló. Itt is, mint Görögország számos nemzeti ünnepe esetén (Olympia és Delphi mellett meg Nemea és Isthmia is), az elbeszélésnek nem feltétlenül kell egy meghatározott szertartásra korlátozódnia. Megfigyelhető, hogy Jézus szenvedésének, halálának és feltámadásának története nemcsak az úrvacsora ünneplését kíséri, hanem kapcsolatban állhat a keresztelés szertartásával is¹⁷.

Erre az alapvető gyakorlatra nem a vallástörténet világából hoztuk az adatokat. Ellenkezőleg, Görögország, Izrael és a császári Róma kapcsán egy nemzet megteremtésének politikai folyamatát tárgyaltuk, Róma esetében pedig egy új békekorszakot, amely az eszkatologikus távlatban minden nemzet számára kezdődik. A korai keresztyén közösségek alapítására – Jeruzsálemtól Antiochián át Pál kisázsiai és görögországi gyülekezeteiig – nem úgy kell tekinteni, mint egy új vallási szekta megalapítását célzó gyenge kísérletre – bármennyire szerények voltak is a kezdetek. Azok a megjelölések, amelyeket ezek a közösségek a maguk számára használtak, bizonyítják a vállalkozás politikai dimenzióját. A vallási közösségekre jellemző kifejezések, mint a „zsinagóga” vagy „thiaszosz” és „koinon” (a vallási közösségeket jelölő görög szavak) hiányoznak. Helyettük az „ekklézia” szó az uralkodó – az a görög kifejezés, amely a szabad polgárok demokratikus gyűlését jelöli. Az „új Izrael” kifejezés szintén megjelenik. Továbbmenvé, a keresztyén igehirdetés megjelölésére használt „evangélium” szó is a politikai területéről származik: eredetileg a császár által kiadott üzenetekre használták, amelyek egy új békekorszakot adtak hírül.

Görögország és Róma történeteikhez hasonlóan az új keresztyén történet is egy tiszteletre méltó ősi hagyományban gyökerezik, s onnan veszi a képeit és a nyelvét. De ahogy Vergilius eposza az ősi Trójából viszi tovább a történetet, és a Róma

¹⁷ L. főként Róma 6.

alapításáról szóló régebbi történetet Romulusszal és Remusszal második helyre szorítja, úgy a keresztyén kultikus elbeszélés is Izrael szenvedő igazainak történetét felhasználva alakult ki, és így Izrael kivonulása történetének helyére lépett, vele együtt vetve véget a mózesi törvény érvényének. Ugyanakkor Jézus halálára és győzelmére mint az új politikai rendet megalapító áldozatra emlékeznek az úrvacsora szertartásában. A Küriosz Krisztus kultusza és az a történet, amely az új Izraelt eszkhatologikus eseményként igazolja, Izrael hagyományos nyelvében és ugyanakkor a történeti názáreti Jézus valódi szenvedésében és halálában gyökereznek.

Mivel Mózes törvényét félretették a miatt az előírása miatt, hogy Izrael különítse el magát a pogány világtól, az új nemzet alapítása, amely most már zsidókból és pogányokból is állt, új törvényhozást igényelt. Ahogy Augustus felhasználta Caesar törvényhozását, az új közösség a törvényhozás részeként Jézus szavaihoz nyúl vissza, különösen a szeretet parancsához, amely összefoglalja a törvényt és a prófétákat. Jézus szavainak ez a segítségül hívása – amint az például 1 Korinthus 7-ben, Róma 10-ben és később Máté evangéliumában, a Hegyi beszédben látható – fontos eleme a történeti folytonosságnak, de ugyanarról a szabadságról is bizonyosságot tesz, amellyel Augustus felújította Caesar törvénykezését. Másrészt viszont Jézus mondásainak gnoszticizmusba hajló értelmezése, ahogy az a *Beszédforrás* bölcsesség-hagyományában és *Tamás evangéliumában* megjelenik, nyilván elfogadhatatlannak tűnt, mert csak az egyéni üdvözülés időtlen vallási dimenziójára koncentrált, és figyelmen kívül hagyta az új nemzet öntudatának eszkhatologikus dimenzióját, valamint Jézus igehirdetésének alkalmazását az új nemzet politikai és társadalmi rendjének létrehozására. Ennek a két hagyománynak és a Jézusi mondások kétféle értelmezésének feszültsége olyan régi, mint Pál vitája a korinthusi bölcsességtanítással 1 Korinthus 1–4-ben.

A korai egyházban Jézus szenvedésének és halálának története hosszú időn keresztül képlékeny maradt. Ennek bizonyítékai a szenvedéstörténet különböző változatai az evangéliumirodalomban, amelyek a történet szertartásos keretek közti élő előadásaira vezethetők vissza. Ezeket egyre tovább gazdagították az Izrael szent könyveire hivatkozó újabb és újabb utalások. Az élő előadásoknak ez a folyamata azt a célt szolgálta, hogy az új nemzet – pánkeresztyénység – megalapítása során megalkossanak egy tágölelésű igazságot. A kanonizáció nem egyszerűen ennek a történetnek a legutolsó változatát rögzítette. Ellenkezőleg, a négy evangéliumot tartalmazó kánon lehetővé tette, hogy különböző változatok egymás mellett álljanak. Másrészt viszont azok az evangéliumok, amelyek nem tartalmazták Jézus szenvedésének és halálának elbeszélését, kimaradtak az újszövetségi kánonból, noha számos ilyen evangélium létezett abban az időben. Az új közösséget csak a történet szertartás keretében előadott pánkeresztyén változatai éltethették. Annak ma sem lenne sok értelme, hogy nagyhéten vagy húsvétvasárnap *Tamás evangéliumát* olvassák fel.

Természetesen a korinthusi bölcsességtanítók, a *Színoptikus Beszédforrás* és *Tamás evangéliuma* is a názáreti Jézus szolgálatának hatástörténetéhez tartoznak. De a bölcsességmondások hagyománya nem tartalmazta Jézus új világkorszakot hir-

dető kijelentéseinek politikai és eszkatologikus dimenzióit. Hasonlóképpen, a történeti Jézus mint bölcsességtanító avagy mint a künikosz hagyományhoz tartozó filozófus modern felfedezése szolgálhatja ugyan a kiválasztott egyén gazdasági és vallásos fejlődését, e fejlődés számára azonban az eszkatologikus üzenet csak fenyegetésként jelenhet meg. Továbbá az is kérdéses, hogy ez a fajta történeti folytonosság igazolható-e hermeneutikailag, mivel figyelmen kívül hagyja azokat a kategóriákat, amelyek segítségével az ókor a történelmi folytonosság politikai dimenzióit értelmezte. Kultusz és történet, melyeket ősi, jöllehet mitikus hagyományok nyelvén formáltak, meghatározóbb összetevői voltak – és talán még most is azok – a történelmi folytonosságnak, amely magában foglalta alapítójának eszkatologikus látomását és egy új nép és egy új társadalmi-politikai rend látomását.

(Vége)

Angolból fordította Ittész Gábor
egyetemi hallgató

„Isten nagyságos dolgai előtt az tud igazán megdöbbsenni s azokból vigasztalást meríteni, aki nemcsak azt hiszi, hogy Isten tud nagy dolgokat cselekedni, hanem azt is hiszi, hogy szeretetéből Isten akarat is nagy dolgokat cselekedni. Sőt nem elég az sem, ha csak azt hiszed, hogy más is akar isten nagy dolgokat cselekedni, v e l e d pedig nem. Az istentelen fennhéjázók és csüggeteg kishitűek tesznek így. Az ilyen hit halott – semmi. Képzelfőzésben fogant hiedelem csupán.

Te azonban hidd ingadozás nélkül, hogy Isten tud, is, akár is v e l e d is nagy dolgokat cselekedni.”

*

„Harc nélkül nem lehetsz a Krisztus híve. Azért mikor fenekedik és diühög az ellenség, azt mondod: így van ez jól. Mert olyan Királyunk van, akit örökösén támad a világ, ördög, bűn és halál. Lehetetlen, hogy Krisztusnak ellensége ne legyen. Ország a harc országa. A m á s i k é l e t b e n majd békességünk lesz, i t t azonban harc a sorsunk.”

Luther Márton

Pósfay György

Ordass Lajos néhány kortársának későbbi életútjáról

Egyben néhány adat az utolsó ötven év magyar egyháztörténetéhez
(2. rész)

Hat nappal 88. születésnapja előtt, 1996. augusztus 16-án hunyt el Buenos Airesben dr. Váczi Elemér, az ottani „Krisztus Keresztje” Magyar Evangélikus Gyülekezet tiszteletbeli felügyelője, 1944 előtt az Országos Luther Társaság alelnöke, amely egyházi szervezetnek a társelnöke és lelkipásztora hosszú ideig, egészen 1948-ban történt letartóztatásáig, Ordass Lajos volt. Máskülönben dr. Váczi – a háború végéig – Szabolcs vármegyében főlevéltáros volt. Igen aktív munkát fejtett ki a Luther Társaságon kívül a nyíregyházi evangélikus egyházközségben is.

1944-ben, a front közeledtekor, családja egy részével elhagyta nyíregyházi otthonát, először Magyarország más részében keresve biztonságot, majd – a háború vége felé – kikerült Nyugat-Európába, ahonnan kivándorolt Argentínába. Nem sokkal megérkezése után felvette a kapcsolatokat az ottani spanyol nyelvű evangélikus egyházzal, és sürgette, hogy annak keretében alakuljon meg egy magyar nyelvű missziói egyházközség. Sok akadályt kellett legyőznie, amíg az illetékesek ezt a tervet elfogadták, majd megvalósítása érdekében megtették az első lépéseket. Fáradozásainak az eredménye az lett, hogy 1952 elején megérkezett feleségével Svédországból Buenos Airesbe Leskó Béla evangélikus lelkész, aki megkezdte a gyülekezet hivatalos megszervezésének a munkáját, amiben nagy segítséget kapott dr. Váczi Elemértől és másoktól.

A most említett egyházi munka mellett, minden megbízás nélkül, magára vállalt dr. Váczi Elemér még egy igen fontos egyházi szolgálatot: hogy tájékoztassa – elsősorban a szülőhazától távoli országokba került magyar keresztyéneket – az otthoni hittestvérek egyházi életének alakulása felől, de később megtette ezt nem magyar egyházi vezetők felé is. Már a negyvenes évek végén megjelent tollából egy szerény külsejű kiadvány, amelyben a szülőhazából érkező híreket a történelmi szaktudásával feldolgozta, rendszerezte, és ismertetés formájában írásba foglalta, hogy bepillantást nyújtson egy viharba került keresztyénség küzdelmeiről. Természetesen, ezen munkában egészen részletesen foglalkozott dr. Váczi az általa még Magyarországon megismert Ordass Lajos szolgálatával, a magyar püspök és az államhatalom képviselői közti ellentétek kialakulásával és az ún. „Ordass per”-rel. Ezt egy olyan időben írta, amikor a már ismertetett gyülekezetszervező munka mellett a vele kivándorolt családtagok eltartásának súlyos gondja is igénybe vette idejét, valamint erejét, és amikor – egyes lapokban megjelent híreken túl – csak korlátozott mennyiségben álltak rendelkezésére megbízható adatok a magyarországi keresztyénség küzdelme felől. Mondanom sem kell, hogy nem támaszkodhatott Magyarországról jövő levelekben érkezett hírekre sem, mert egy

otthon maradt kislánya kijövetelét és felesége idős szüleinek a biztonságát ilyen jelegű hírek említése veszélybe sodorta volna.

Ha már megemlítettük, hogy volt dr. Váczi Elemérnek és feleségének egy Nyíregyházán maradt kislánya, akit szerettek volna kihozatni Buenos Airesbe, talán szükséges egy ilyen emlékező írásban ezen igyekezet örömteljes véghezviteléről is szólni, mert bár Ordass püspök közvetlen támogatásának e terv sikeres keresztülvitelében – látszólag – semmiféle közvetlen szerepe nem volt. Az események alakulásának a felsorolásában csak közvetett szerepére gondolhatunk, ugyanis a kislány kiérkezése érdekében munkálkodók Ordass Lajos személyes barátai voltak.

Váczi Zsuzsika 1944 őszén, amikor a család többi tagja elhagyta Nyíregyházát, szinte még csecsemő volt. Váratlanul megbetegedett, és állapota miatt nem viheték magukkal szülei, hanem nagyszüleinél maradt Nyíregyházán, akik gondozták és nevelték a kislányt. Amikor Vácziék Argentínába érkeztek, megpróbálták ott-hon maradt kislányukat hivatalos úton, majd a Vöröskereszt és más szervezetek igénybevételével Magyarországról kihozatni, de kérésüket a magyarországi hatóságok mindig elutasították. Még Perón elnök feleségének – Evitának – a segítségét is kérték a család egyesítésének az elérése érdekében, de eredményhez nem jutottak. Közben Nyíregyházán a nagyszülők megöregedtek, talán egyikük-másikuk meg is halt, és a lassan 12 éves kislányról való gondoskodás és nevelés feladatának csak nehezen tudtak a még élők eleget tenni.

Ekkor érkezett meg Argentínába annak a híre, hogy az Egyházak Világtanácsának a Központi Bizottságát a magyarországi történelmi protestáns egyházak – természetesen az Állami Egyházügyi Hivatal jóváhagyásával – meghívták Magyarországra, hogy ott tartsák meg e fontos szervezet 1956. évi gyűlését. Ennek az elnöke ezekben az időkben Ordass Lajos barátja, dr. Franklin C. Fry amerikai egyházi elnök, a legnagyobb amerikai evangélikus egyház lelkesí vezetője (egyetemes „püspöke”) volt. Dr. Váczi írt dr. Fry-nek és levelében bizonnyára hivatkozott arra, hogy annak idején Ordass Lajost nemcsak ismerte, hanem együtt is dolgozott vele a „Luther Társaság”-ban. Egyben részletesen leírta problémáját, és kérte dr. Fry-t, hogyha lehet, próbáljon valamit kislánya kiengedése érdekében tenni.

A Galyatetőn tartott gyűlés elején, amelyen dr. Fry elnökölt, az Állami Egyházügyi Hivatal egyik képviselője is megjelent, üdvözölte a Központi Bizottság gyűlésére érkezett – százon felüli – külföldi sereget, és felhívta a megjelentek figyelmét arra, hogy a külföld egy részének ellenséges propagandája ellenére, Magyarországon az egyházak szabadon végezhetik munkájukat, azaz vallásszabadság van, és aláhúzta azt is, hogy tiszteltben tartják az emberi jogokat.

Nem tudni, hogy mindjárt az előadás után, az előadóval való négy szemközt beszélgetésben, vagy nyilvánosság előtt, esetleg egy sajtóértekezleten, dr. Fry feltette a kérdést az akkori kormány kiküldött képviselőjének, hogyha ez így van, akkor miért nem kap – sok kísérletezés ellenére – egy kiskorú leány kiutazási engedélyt, hogy egy más világrészen élő szüleihez kívándorolhasson. A kiküldött ekkor azt felelte, hogy nem tud a dologról, de utánanézz az ügynek. Talán már akkor, talán egy másik napon elkérte az adatokat, és még a gyűlés vége előtt

értesítést küldött dr. Fry-nek, hogy VácZ Zsuzsika bármikor elhagyhatja az országot, hogy szüleihez utazzon.

Ezekben a napokban dr. Fry igen el volt foglalva, hiszen Ordass Lajos perének a törlését és a püspök újból való szolgálatba állításának biztosítását is megpróbálta elintézni, így a magyar kislány ügyével nem tudott úgy foglalkozni, ahogy szeretett volna. De tudta, hogyha azonnal nem intézkedik, a terv megvalósulása elodázódhat. Ezért felvette a kapcsolatot dr. Martin Lindström lundí püspök feleségével, aki nem volt delegátus, hanem férjét csak mint látogató kísérte el erre a gyűlésre. Megkérte a püspöknét, hogy azonnal béreljen egy kocsit és utazzon Nyíregyházára, ahol a VácZ kislány lakik. Miután Lindströmné vállalta ezt a megbízást, dr. Fry az ottani evangélikus lelkészi hivatalon keresztül értesítést küldött a kislány gondozóinak, hogy készítsék elő Zsuzsikát a szüleihez vezető útra, mert nemskára egy svéd hölgy jön érte, aki azután gondjaiba veszi.

Az értesítés megérkezett, a kislány elbúcsúzott szeretteitől, barátaitól és az öt konfirmáló lelkésztől, valamint annak kollégáitól, majd a közben megérkező svéd püspöknével, akinek a kezében volt a kiutazást engedélyező papír, útnak indult gépkocsin nyugat felé. Lindströmné egyenesen a hegyeshalmi határátkelőhelyhez vitte VácZ Zsuzsikát. A magyar hatóságok az engedély láttán a kislányt – bár nem volt útlevéle – minden további nélkül kiengedték az országból. Nem úgy az osztrákok, akik szerint országukba útlevél és vízum nélküli személy Magyarországról nem léphetett be.

A püspöknét azonban nem olyan fából faragták, aki ilyen kijelentéstől megijedt. Felhívta a bécsi svéd nagykövetet, aki igazolta az osztrák határon az utasokat visszatartó közegek számára, hogy ismeri a kislány kísérőjét, tud a dologról, és kérte, hogy engedélyezzék azt, hogy VácZ Zsuzsikát a püspökné egyenesen a bécsi svéd nagykövetségre vihesse, ahol neki svéd „idegen-útlevélet” fognak kiállítani, ami lehetővé teszi, hogy Svédországba beutazzon. Ezzel az ajánlattal azután az osztrák hatóságok nem szálltak perbe, és Lindströmné, valamint VácZ Zsuzsika hamarosan Bécsbe érkezhettek. Itt csak egy kis személyes megjegyzést szeretne tenni e sorok írója: a törvényeikhez szigorúan ragaszkodó osztrák határőrök talán másképpen cselekedtek volna, ha sejtették volna, hogy nem egészen három hónap múlva, több mint 200 000 útlevél és vízum nélküli magyar állampolgár bebocsájtására fognak feletteseik számukra utasítást adni!

A kislányt a svéd követségen helyezte el a püspökné-asszony, majd VácZ Zsuzsika megkapta ott a svéd „idegen-útlevélet” (a svédek így nevezik az állampolgárságukat elvesztett, de országukba legális beutazást nyert vagy nyerő személyek számára kiadott utazási okmányt), végül Lindström Martinnéval Lundba utazott. Ott több héten át a püspöki ház lakója lett, mert szüleinek először meg kellett szerezni számára az Argentínába való bevándorlást lehetővé tevő vízumot, és ez nem napok, hanem hetek múlva érkezett csak meg Svédországba. Amikor ez kezében volt, akkor Lindströmmék felültették VácZ Zsuzsikát egy Buenos Airesbe induló repülőgépre, és oda – szülei és nővére nagy örömére – 1956. szeptember 9-én délután megérkezett.

Ez a nap számomra több ok miatt emlékezetes marad. Magam is egy nappal korábban érkeztem Venezuelából – Panama, Lima és a chilei Santiago meglátogatása után – Buenos Airesbe, ahol vasárnap, 9-én a magyar istentiszteleten igehirdetési szolgálatot végeztem, majd részt vettem Hefty László lelkész beiktatásán és az azzal kapcsolatban rendezett ünnepségeken. Ekkor vette át az említett, az Egyesült Államokból érkezett kolléga Leskó Bélától az ottani magyar evangélikus gyülekezetben a pásztori munkát, míg elődje, az 1955 tavasza óta már működő Evangélikus Teológiai Fakultás teljesidejű tanára és igazgatója lett. Ugyanennek a hétnek a csütörtökjén dr. Váczyk Buenos Aires egyik elővárosában levő otthonában bibliaóra volt, és ekkor mutatták be az egybegyűlteknak – köztük nekem is, akit megkértek ezen összefogás vezetésére – az elveszettség veszélyének kitett, de a hittestvérek segítségével visszakapott leányukat.

Azóta több mint négy évtized telt el. Későbbi Buenos Aires-i utaim során többször találkoztam Váczy Zsuzsikával, aki közben férjhez ment egy már korábban Argentínába került magyar protestáns fiatalemberhez, Besenyi Károlyhoz, aki tanári oklevelet szerzett, majd később San Carlos de Bariloche-ban – ez az Andokban fekvő városka a téli sportok legfőbb argentinai központja és gyönyörű fekvése, valamint környéke miatt is híres – magániskolát alapított, amelynek mindmáig igazgatója. Váczy Zsuzsikával kötött házasságából több gyermek született, akik már lassan felnőtteknek számítanak. Most, magas korban elhunyt nagyapjukhoz hasonlóan, édesapjuk szintén a Johannita-rend magyar részlegének lett a tagja.

Amint azt említettem, elhunyt hittestvérünk Ordass Lajossal mint püspökkel sohasem találkozott, de ismerte mint ceglédi esperest és kelenföldi lelkészt. Mégis, amikor kislánya Argentínába való kihozatala érdekében fáradozott, Ordass Lajos barátai voltak azok, akik segítettek abban, hogy vágya megvalósuljon. Véletlen volt ez? Nem hiszem. Hanem inkább a nehéz helyzetekbe került magyar püspök iránti tiszteletük következménye.

Persze, e ponton feltehető egy kérdés: valóban nem tudott Ordass Lajos semmit dr. Váczy Elemér nagy problémájáról, akitől dr. Fry még Magyarországra való elindulása előtt levelet kapott?

Tudjuk Ordass Lajos feljegyzéseiből, hogy még a galyatetői gyűlés előtt dr. Fry és más evangélikus vezetők felkeresték őt otthonában, hogy tájékoztassák terükről, amelynek az értelmében fel készülnek venni a kapcsolatot az illetékes magyar állami szervekkel az ártatlanul meghurcolt magyar püspök teljes rehabilitálása érdekében. Előfordulhatott (bár erre nincs bizonyíték), hogy dr. Fry megemlítette ilyen találkozások során Ordass Lajosnak dr. Váczy Elemér kérését, és érdeklődött nála dr. Váczy személye felől. Ha ez a feltételezés így megvalósult, akkor az ezután történtek arra is utalhatnak, hogy Váczy Elemér kérésének a teljesítése a legmelegebb támogatást kapott a magyar püspöktől.

Egy másik kérdés, ami az események megismerése után felbukkanhat, a következő: véletlen-e az, hogy dr. Fry a magyar püspök szinte legrégebbi barátjának és lundí diáktársának, Lindström Martin püspöknek a feleségét kérte meg Váczy Zsuzsika végül is engedélyezett kiutazásának a lebonyolítására? Nem javasolta-e

maga Ordass dr. Fry-nek a svéd püspökné bekapcsolását a kislány kiutazási problémájának megoldásába?

Bár Ordass Lajos nem jegyezte fel a „Nagy idők kis tükre” című írása negyedik részében azok neveit, akik ebben az időben dr. Fry-en, dr. Liljén és dr. Lund-Quist-on kívül őt a lakásán felkeresték, de könnyen lehetséges, hogy egyik legrégebb svéd barátja, Lindström Martin püspök is eljött feleségével együtt a lakására. Ennek a magyar püspök nyilván megörült, és örömet megosztotta másokkal, így például a hozzá Lindströmék után betoppanó dr. Fry-jel. Talán éppen e látogatásra való utalás adta az amerikai egyházi vezetőnek azt a gondolatot, hogy amikor segítőre volt szüksége, Ordass Lajosnak a galyatetői gyűlésen jelenlevő svéd barátjára, illetőleg annak feleségére gondolt.

Miért emlitem meg ezeket a feltételezhető, bár nem bizonyítható összefüggéseket? Mert ezek nélkül csak azt mondhatjuk, hogy az Ordass Lajos személye csak közvetve, dr. Fry-nek és Lindströméknek az iránta tanúsított tisztelete indította el a leírt és dr. Váczy Elemér kérésének a teljesítésére végrehajtott eseményeket. Ha viszont az említett hipotézisek valóságon alapulnak, akkor elmondhatjuk, hogy Ordass Lajos tevőlegesen járult hozzá ahhoz, hogy egy argentinai magyar család Magyarországon maradt tagja kikerülhessen szüleikhez és testvéréhez.

Sokszor egy jó szó kimondása is elősegítheti egy csoda létrejöttét!

* * *

Végül még egy olyasvalakinek a nemrég bekövetkezett haláláról szeretnék szólni, aki Ordass Lajost szintén ismerte, hiszen férjét vele együtt tartóztatták le, állították bíróság elé, majd őt is igazságtalanul elítélték; szabadlábba helyezése után pedig eltöltötték minden egyházi tevékenységtől, és akinek csak gyári munkásként lehetett Magyarországon maga és családja számára kenyerét megkeresnie. Vargha Sándor hajdani egyetemes főtitkár özvegyéről, *Vargha Sándorné Erdélyi Olgáról* kívánok itt említést tenni, aki 1987. január 3-án, 92. életévében Genfben elhunyt. Temetésére január 8-án került sor, hamvait a genfi temetőben, a közel hét évvel korábban elhunyt férjének az urnája mellé helyezték el.

Vargha Sándorné Magyarországon a pedagógusi életpályát választotta, majd még a háború alatt a később lebombázott budapesti Damjanich utcai tanítónőképző intézet igazgatónőjévé nevezték ki, ahol 1948-ig tanított. Még a 40-es évek elején ment férjhez Erdélyi Olga Vargha Sándor felvidéki származású evangélikus lelkészhez, aki aránylag fiatalon a Magyarországi Evangélikus Egyház egyetemes főtitkára lett. Házasságukból három leány született, a középsőt még csecsemőkorában, Budapest ostromának az ideje során vesztették el, a legidősebb már felnőtt korában, Genf városában halt meg.

Amikor férjét Ordass Lajossal együtt elítélték, Vargha Sándornét megfosztották nemcsak igazgatónői beosztásától, hanem tanárnői munkájától is. Hogy magát, két gyermekét és idős édesanyját el tudja tartani, csak egy napközi otthonban dolgozhatott. Miután férje kitöltötte börtönbüntetését és kiszabadult, mint említettem, csak gyári munkásként helyezkedhetett el. Gyermeküknek megmondták

az iskolában, hogy az általános iskola elvégzése után, mint elítélt apának a gyermekei, nem tanulhatnak tovább. Ezért 1956-ban a Vargha házaspár egy fájdalmas elhatározásra jutott: leányaik továbbtanulása érdekében kiküldték két kiskorú gyermeküket nyugatra, és az akkor Genfben, a Lutheránus Világszövetségnél munkálkodó dr. Vajta Vilmos evangélikus lelkészt megkérték, hogy gondoskodjon a két kislányról, mert ők, családi és más okok miatt, Magyarországot nem tudták velük együtt elhagyni. A két kislány szerencsésen kijutott Genfbe, Vajta Vilmos svájci családoknál el tudta őket helyezni, akik jók voltak hozzájuk, gondoskodtak róluk, és nemcsak középiskolai tanulmányaikat végezhettk el Genfben, hanem az egyetemre is beiratkozhattak.

A hatvanas évek elején Vargha Sándorné engedélyt kapott arra, hogy Genfben élő leányait meglátogathassa. Később újra kijöhetett Svájcba, de most már férjével együtt, és kikerkezve mindketten engedélyt kaptak arra, hogy véglegesen ebben az országban maradhassanak. Igaz, hogy férje, Vargha Sándor csak Németországban juthatott lelkészi munkához: kb. 5 éven át, az iskolai szünetek idejétől eltekintve, családjától távol, a Burg Kastl-i magyar gimnázium vallástanáraként szolgált, felesége pedig a Keresztyén Világ-diákszövetség genfi irodájában kapott tisztviselői állást, de a család mégiscsak Genfben lett új otthonra. Miután a házaspár a hetvenes évek elején elérte a nyugdíjbamenetel korát, mindketten lelkesedéssel kapcsolódtak be a genfi közösségi munkába. Vargha Sándor – felkérésre – gyakran hirdette Isten ígését a genfi és lausanne-i magyarok között, felesége, ha nem volt orgonista, szívesen vállalt a genfi magyar istentiszteleteken ilyen szolgálatot. Ezen felül, közel négy éven át, három magyar asszonnyal együtt, az itt élő magyar származású gyerekek részére szervezett „Magyar Iskolá”-ban tanított.

A temetésén elhangzott ígéhirdetés különösen három területen megmutatkozó hűségét emelte ki: Vargha Sándorné hűséges volt családjához, hivatásához és magyar népéhez. Erre azért volt képes, még igen nehéz körülmények között is, mert hallotta és hitte, hogy neki is hűséges Istene van.

Vargha Sándornénak, illetőleg férjének az Ordass Lajossal való találkozásairól és beszélgetéseiről szóló néhány igen érdekes esemény leírását elolvashatjuk az „Ordass Lajos Önéletrajzi írások” című könyv első kötetében, annak 350. oldalán.

* * *

A fenti, személyes emlékeket is tartalmazó négy rövid életrajzot négy kis mozaikdarabhoz lehet hasonlítani, amelyek nagy örömet jelentenek, ha egy elfelejtett, de – bár hiányos formában – újra napfényre került értékes mozaikkép közelében a kutatók ilyeneket megtalálnak, ilyesmiknek a hiányos képbe való visszahelyezése hozzájárulhat ahhoz, hogy a mozaikkép még jobban megmutassa a kiabrázolt személy igazi arcát. Azt remélem, hogy – hasonló módon – a fentebb olvasható négy élettörténet teljesebbé teszi számunkra Ordass Lajos megismerését.

Genf, 1997. január 23-án.

(Vége)

Pukánszky Béla

Schneller István neveléstana: a „személyiség paedagogikája”

150 éve született a magyar neveléstan jeles tudósa

A neveléstudomány önálló diszciplínává válása Magyarországon a reformkorban kezdődött. 1827-ben jelent meg Pesten Szilasy János kétkötetes pedagógiai szakmunkája, „A nevelés tudománya”, melyet neveléstörténet-írásunk az első magyar neveléstudományi rendszerként tart számon. (Olyan műről van tehát szó, amely a nevelés és oktatás elméleti és gyakorlati kérdéseit részletezően és szisztematikusan kifejtve tárgyalja.) Két esztendővel korábban a debreceni kollégium pedagógia professzora, Zákány József már figyelemre méltó szintézis alkotását kísérelte meg beköszöntő beszédében, mely később – a kor szokásaihoz híven – nyomtatásban is megjelent. Ezek a szintetizáló művek – a katolikus és protestáns szerzők munkái egyaránt – a korabeli filozófia és lélektani iskolák hatását tükrözték. Könnyen felfedezhetjük bennük Rousseau, Kant és más filozófusok gondolatait éppúgy, mint az akkoriban igen széles körben elterjedt Wolff-féle képességlektan téziseit. A felvilágosodás racionalizmusa az ember nevelhetőségébe – és a nevelés révén a társadalmi bajok orvosolhatóságába – vetett mélységes hit jól megfér ezekben a pedagógiai szintézisekben az egyes hitfelekezetek sajátos vallásfelfogását tükröző tételeivel. Ekkor még átfogó, egységes rendszerben jelent meg pedagógia, filozófia és teológia.¹

Neveléstant ekkor Magyarországon három intézménytípusban oktattak: a papképző szemináriumokban, a tanítóképzést szolgáló intézménytípusokban (normaiskola, majd tanítóképző intézet) és a pesti egyetemen, melyen 1814-ben nyílt meg a „felsőbb neveléstudomány” (pedagogia sublimior, azaz: elméleti pedagogia) tanszéke.² A második magyar egyetemet Kolozsvárott alapították 1872-ben. A pedagogia első professzora Felméri Lajos volt³, az ő korai halála után nevezték ki 1894 decemberében a neveléstudomány nyilvános rendes tanárává Schneller Istvánt (1847–1949). Az általa kimunkált neveléstani koncepció jól példázza, hogy milyen erőteljesen befolyásolták a korabeli pedagógiai rendszerek kidolgozóit a különféle teológiai és filozófiai irányzatok.

¹ E kérdés részletezőbb bemutatását lásd: Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet. Tk., Bp., 1996.

² Mészáros István: Az ELTE bölcsészkar neveléstudományi tanszékének története 1814–1900 között. Magyar Pedagógia, 1980. 1. sz.

³ Felméri Lajos életének és pedagógiájának ismertetését adja Ágoston György: Felméri Lajos c. kismonográfiája. O. P. K. M. Bp., 1993.

A teológus-pedagógus

Schneller István 1847. augusztus 3-án született Kőszegen régi lelkész családban. Nagyapja, Schneller Lajos a jénai egyetemen tanult, széleskörű teológiai és filozófiai műveltségre tett szert. Elsősorban Kant tanaihoz vonzódott. Lelkeszi pályafutását Ausztriában kezdte, a kőszegi gyülekezet 1810-ben hívta meg. Fia, Schneller Vilmos Hallében folytatott protestáns teológiai tanulmányokat. Apja halála után hazatérve elfoglalta Kőszeg városának lelkészi hivatalát, melyet közel fél évszázadig töltött be. A nagy műveltségű lelképásztor gyülekezetének lelkiismeretes, odaadó vezetője volt, s emellett kiváló szónok. Több prédikációja jelent meg nyomtatásban. Mindemellett erejéből arra is tellett, hogy egyházkerülete iskoláinak életét figyelemmel kísérje. Iskolát alapított, kisdedóvó egyetet pártolt.

A fiatal Schneller István olyan szellemi közegben nevelkedett, ahol az egyszerű polgári életforma bensőséges vallásossággal és páratlan szellemi gazdagsággal párosult. A fogékony lelkű fiút természetesen inspirálta apja s nagyapja példája, akik ketten együtt szinte egy évszázadon át (1810–1893) álltak a kőszegi evangélikus gyülekezet élén. Már ifjúkorában eltökélte, hogy a teológiatanári pályát választja. Eminens tanulóként, nagy reményekre jogosító kőszegi, soproni diákevek után – apjához hasonlóan – Halléba került, ahol teológiát hallgatott az egyetemen. Elsősorban összehasonlító vallástörténettel foglalkozott, de a filozófia kérdései is élénken foglalkoztatták. Szellemi szüleinek a jeles német teológusokat, August Tholuckot, a herrnhuti pietisták sokoldalú képviselőjét és Max Müllert tekintette. Egy egész életre szóló indítást nyert a német „romantikus teológus”, E. D. Schleiermacher tanainak megismerése révén. Döntő jelentőségű hatást gyakorolt formálódó világképére Kant filozófiája. Később Berlinben, Lipcsében és Jénában folytatta tanulmányait, ahol Pfleiderer teológiai rendszere ragadta meg figyelmét. Tőle tanulta meg, hogy különbséget kell tenni a „holt”, dogmatikus hittételek és az „élő”, személyesen átélt hitelvek között. A fiatal Schneller hamar felismerte az élő és ható hitelv teremtő erejét, s maga is ezt a személyes vallásosságot tette magáévá. (Voltaképpen ez az egyéni élmény-jelleg a protestáns hitelv lényege, amelynek centrális mozzanata az Istennel a hit révén „egyesülő”, bensőséges kapcsolatba lépő ember élménye.)⁴

A teológiai kérdések tanulmányozása mellett érdeklődése a pedagógia iránt is hamar felébredt: nevelési kérdésekkel foglalkozott, élményeket gyűjtött különböző oktatási és gyermekvédelmi intézményekben. Meglátogatta az akkor már világszerte híres herbartianus pedagógusok – Ziller és Barth – gyakorlóiskoláját.

Tanulmányai befejezése után először magánnevelőként dolgozott báró Prónay Gábor házában, majd 1874-ben az eperjesi, 1877-ben pedig a pozsonyi evangélikus teológiai intézet tanára, majd igazgatója lett. Nagy gondot fordított a lelkészképzés tudományos színvonalának emelésére, miközben tanítványainak fejlődését személyenként is figyelemmel kísérte. Már ekkor megfogalmazódott koncepciója,

⁴ Ez a meghatározás – mint teológiai definíció – természetesen Schneller István korának felfogását tükrözi. (A szerkesztő)

miszerint az állami egyetemeken teológiai fakultások helyett általános vallástudományi kart kellene felállítani. (Ezt az elképzelését később egyetemi tanárként is gyakran hangoztatta. Nálunk nem valósult meg, Hollandiában igen.) Még Pozsonyban tervbe vette egy tanárképző intézet felállítását, amit viszont már nem vihett véghez. Közel húszesztendő teológiai tanárság után nyerte el a kolozsvári egyetem – *Felméri Lajos* halálával megürült – pedagógia-professzori státuszát 1894 decemberében. Egyetemi tanári működésével párhuzamosan a bölcsészeti kar mellett működő tanárképző intézet tanáraként, majd 1906-tól igazgatójaként a pedagógusképzésben is tevékenyen részt vett. Ebben a minőségében arra is lehetősége nyílt, hogy az általa megálmodott, különféle – klasszikus és modern nyelvi – képzési irányokat felkínáló középiskola eszméjét a gyakorlatba is átültesse. 1917-ben nyitotta meg kapuit a Schneller-féle reform középiskola, az egyetem gyakorló középiskolája.

Schneller István volt a kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem rektora, amikor 1919. május 12-én a román hatóságok az egyetem működését karhatalom alkalmazásával felfüggesztették. Miután a hűségesküt – a magyar professzorok többségével együtt – megtagadta, hamarosan neki is el kellett hagynia a várost. Az expatriáló egyetem *Schneller* prorektor vezetésével 1920 áprilisától átmenetileg Budán lelt menedékre a *Gyertyámfy*-féle Paedagogium épületében. (Itt – különös játéka a sorsnak – az universitas-eszme érdekes módon realizálódott. Átmenetileg szintén a fővárosban működött a Pozsonyról elüldözött, Erzsébet Tudományegyetem. A hallgatók szabadon választhattak, hogy tárgyaikat melyik egyetem professzoránál hallgatják.)

E vargabetű után 1921 októberében Szegedre költözött a kolozsvári egyetem, míg a pozsonyi Pécselt lelt befogadó otthonra. Prorektorként *Schneller*nek döntő szerepe volt abban, hogy a kényszerű költözködések ellenére tanári karát együtt tudta tartani, legtöbbször kártartottak az egyetem mellett. 1923 végéig a Szegeden működő kolozsvári egyetem pedagógia professzoraként és a tanárképző intézet igazgatójaként dolgozott. Tudományos munkásságát nyugdíjazása után is folytatta: tanulmányokat publikált, tudományos üléseken vett részt. Nyugalomba vonulásának esztendejében nyílt meg a Pécsre áttelepített (egykor Pozsonyban alapított) Erzsébet Tudományegyetem Hittudományi Kara, melyre meghívták: adja elő a vallástörténetet. Erre a felkérésre – előrehaladott korára hivatkozva – már nem vállalkozott. Hosszú és tevékeny életének fonala 1939-ben szakadt meg.

A személyiség pedagógiája

Bevezetőnkben már említettük, hogy a teológia és filozófia keretei között kibontakozó, magára eszmélő tudományos pedagógia hazánkban elsősorban a német szellemi irányzatok hatása alatt állt. Jól kimutatható ez *Schneller* pedagógiájában is. Gyűjtőlencseszerűen fogta egybe a korabeli filozófiai (*Kant*, *Hegel*), teológiai (*Tholuck*, *Pfleiderer*, *Schleiermacher*) és pedagógiai (*Pestalozzi*) irányzatoknak olyan elemeit, amelyeket értelme elfogadott, amelyekre lelke rezonált. E gondolati magvak termékeny talajra hullottak elméjében, s hamarosan egy sajátos neveléstudományi rendszer, a személyiségpedagógia gyümölcse ért meg. Értéke ennek a

pedagógiai koncepciónak a mértéktartás, a szélsőséges irányzatoktól való elhatárolódás. E sajátosság erőnyeit akkor tudjuk felbecsülni, ha egy pillantást vetünk a kor – egyre színgazdagabbá váló – pedagógiai irányzatainak palettájára.

A 19–20. század fordulóját megelőző évtizedek a pedagógiában új irányzatok születését hozták magukkal világszerte, így Magyarországon is. A „régikola” kötöttségeinek hatat üzenő, a gyerek felszabadítását hirdető – összefoglaló néven reformpedagógiának nevezett – irányzatok kialakulásának és térhódításának időszaka volt ez. Ezzel párhuzamosan ment végbe a klasszikus német filozófia alapján álló, tradicionális értékeket felvállaló pedagógiák megerősödése és terjedése. Közülük különösen a nevelés intellektuális összetevőit hangsúlyozó, az iskolai oktatás folyamatát egységekre bontó, a tanárok módszertani kultúrájának fejlesztését szorgalmazó herbartianus irányzat világméretű megerősödése volt megfigyelhető.

A századforduló a szélsőségek korszaka volt a pedagógiában is. Egyfelől a reformpedagógiák gyermekközpontúsága gyakran eredményezte a gyermek szempontjainak túlhangsúlyozását, a társas kapcsolatrendszeréből kiragadott individuum kultuszát. Másfelől pedig *Herbart* – egyébként friss szellemű – pedagógiája vált az epigonok kezében egyre inkább megmerevedett dogmává: az intellektuális hatások szerepét túlhangsúlyozó, az iskolai oktatás folyamatának egységeit kínos precizitással szabályozó elméletté.

E szélsőségek mellett szintetizáló kísérletek is születtek. Olyanok, amelyek figyelmet fordítottak a gyermek sajátosságaira, elemezték a pedagógus személyiségének iskolai oktatásban játszott szerepét, de nem feledkeztek meg a tanítás „tárgyi oldaláról” – a „mit” és „hogyan” tanítsunk kérdéséről sem. Ezek közé a ma is tanulságos, szélsőségektől mentes elméletalkotási kísérletek közé sorolhatjuk tehát *Schneller* koncepcióját, a „személyiség paedagógiáját” is.

Schneller egyfajta „eszménypedagógiát” alkot – éppen úgy, mint *Herbart* – tehát az ember erkölcsi fejlődésének, fejleszthetőségének lehetősége érdekli. Az embert a természeti meghatározottság állapotából fel kell emelni az etikai értékek világába, tehát *Schneller* szavaival: az „egyénség”-nek „személyiség”-gé kell válnia.⁵

E felemelkedés folyamatában három lépcsőfokot különít el: az ember értékképzetéi az „érzi Éniség”-től a „történeti Éniség” közbülső állomásán keresztül fejlődnek a „tisza Éniség” etikai magaslatáig.

Schneller felfogása szerint a fejlődés első fokán (érzéki Éniség) a természet által meghatározott embert a korlátlan öntörvényesítés szélsőséges individualitása jellemzi. Ezt követi a külső törvények, maximák feltétel nélküli elfogadása a következő szinten (történeti Éniség), majd a külső törvények belső életelvvé avatódása zajlik le a fejlettség legfelső fokán (tisza Éniség).

⁵ *Schneller* István pedagógiai rendszerének mélyebb elemzését lásd e sorok szerzőjének kismonográfiájában. (*Schneller* István. O. P. K. M. Bp., 1990.) Korábbi *Schneller*-monográfiák: *Tettamanti Béla: A személyiség nevelésének magyar elmélete – Schneller István rendszere.* Szeged Városi Ny. és Könyvkiadó, Szeged, 1932. *Dér Miklós: Schneller István pályája és pedagógiai munkássága.* Ablaka ny. Szeged, 1937.

Arra a kérdésre, hogy mi mozditja előre az egyéniséget a személyiséggé válás buktatókkal teli útján, *Schneller* egy szóval válaszol: a szeretet. Ez a filozófiai, etikai síkra emelt szeretet lendíti tovább az embert fejlődésének következő lépcsőfokára, melynek végső stációja a betago­ló­dás a „tisztá Éniség” szintre emelkedett személyiségek közösségébe, belépés a „szeretet országába”.

Ez a filozófiai rangra emelt szeretetfogalom tehát *Schneller* pedagógiájának központi szervező elvévé avatódik. E segítő, támogató nevelői érzelem nélkül a gyermek erkölcsi fejlődésének folyamata megakad, az egyéniségből nem lesz személyiség, a szubjektum megreked az érzéki, egoisztikus Éniség vagy az önmegtagadással, külső irányítottsággal fenyegető történeti Éniség fokán.

Mert mi is téphetné ki az embert az „érzéki Éniség” egoizmusának börtönéből, ahol „mindenki mindenki ellen” vívott harcának farkastörényei uralkodnak? Mi bírhatná rá az addig mindenkit és mindent csak saját céljai eléréséhez eszközként felhasználó „érzéki embert” arra, hogy elfogadja a szűkebb-tágabb közösségi körök, a – s ez *Schneller* sajátos kifejezése – „történeti hatalmak” magatartást szabályozó előírásait, törvényeit? És végezetül: melyik az az erő, ami segít az egyéniség teljes elvesztésével fenyegető önmegtagadás, a „történeti Éniség” állapota fölé emelkedni? Mi készíti az embert, hogy felismerje és átérezze: a közösségi körök (mint a család, a község, az egyház és a nemzet) által hordozott kulturális kincs elsajátítása útján végül is betago­ló­dhat az egész emberiség nagy közösségébe, felemelkedhet a „tisztá Éniség” szintjére? S ami talán a legfontosabb: mi adhat szüntelen biztatást ahhoz, hogy higgye: a „tisztá Éniség” szintjére fel­em­elkedett emberek közössége, a „szeretet országa” az a nagy egész, amelyet minden egyes ember a maga sokszínűségével, sajátos értékeivel gazdagíthat – itt, e földi világon is megvalósítható?

Schneller válasza szerint tehát a föltétlen hatalom a szeretet, a „pedagógiai érosz”. Nem a szentimentalizmus meddő érzélgéséről van szó ebben az esetben. A szeretet Schneller felfogása szerint egy magasrendű etikai érzelem, melynek legfontosabb jellemzője az igazságosság, a másik ember egyéniségének elismerése. Ahogyan azt a Paedagogiai dolgozatok első kötetének bevezetőjében olvashatjuk: „Ezen szeretet nyitja meg a szíveket, ezen szeretet alapján bizalommal tárulnak fel a lelkek, s az e közben létesült kölcsönhatás, élet és átélés alapján megtaláljuk a növendéknek máskülönben előttünk elzárt lényegét is. Csakis az életnek más életébe való áthasonulás alapján, avagy más élettapasztalatainak általunk való igaz átélése alapján értjük meg csak a más.”⁶

Vagy ahogyan egy korábbi – tanárképzéssel foglalkozó – tanulmányában fogalmaz: „Semmiféle – bármilyen jól ismert rendszer, s bármely biztosan kezelt módszer, hanem egyes egyedül a tanító személyiségéből kisugárzó szeretet nyitja meg a növendék szívét bizalomra, nyíltságra, s egyedül a tanító személyiségéből kisugárzó szeretetnek melege kezeskedik arról, hogy a tanító egész személyiségében megnyilatkozó vallás-erkölcsi erő megtermékenyítheti az erre fogékony lelket.”⁷

⁶ Schneller István: Paedagogiai dolgozatok. Hornyánszky, Bp. 1900. Bevezetés, 34. p.

⁷ Schneller: A tanárképzésről. Magyar Paedagogia, 1899. 432–433. p.

Ez a költői szavakkal bemutatott szeretetelvűség, s másfelől a filozófiai rangra emelt szeretetfogalom Schneller pedagógiájának központi rendszerező elvévé avatódik. Nélküle az ember etizálódásának folyamata megakad, a szubjektum megreked az érzéki, egoisztikus Éniség vagy az önmegtagadással fenyegető történeti Éniség fokán.

Ez a szeretetelvű személyiségpedagógia a személyiségek kölcsönhatásának pedagógiája. Ebből egyértelműen következik, hogy a rendszer központi alakjai a pedagógus és a növendék. A nevelés „személyi kölcsönhatás”, amelyben fontos szerepet játszanak a szavakkal nehezen megragadható, csak ügyyel-bajjal rendszerezhető mozzanatok. Olyanok, mint a „szem sugárzása”, a „hang színezése”, a „szóban rejlő meggyőződésnek ereje”, a „személyiség erkölcsi voltának nem analizálható általános benyomása” – ahogyan Schneller fogalmaz.⁸ (Ma gesztus-nelvnek, metakommunikációnak neveznénk mindezt.)

A Schneller által leírt ideális pedagógus figyelembe veszi a gyermek lelkiületének sajátosság vonásait. Az egyéniség az ő szóhasználatában „a természet által adott valami”, ezekből az öröklött sajátosságokból kell kialakítani a személyiséget, amely már erkölcsi kategória. Ez utóbbi tehát a „kellő” birodalmába tartozik, mint elérendő cél áll a nevelő és a növendék előtt.

A gyermekek természetével, egyéni különbségeikkel tehát foglalkozni kell. Előadásában, tanulmányaiban a kolozsvári pedagógus arra biztatja hallgatóit, pedagógus olvasóit, hogy minden egyes növendékük fejlődéséről vezessenek ún. „jegyzőkönyvet”. Ebben ne csak a gyermek főbb sajátosságait, jellemvonásait regisztrálják, hanem származására, családi környezetére vonatkozó adatokat is jegyezzenek fel. Ezekbe a lapokba kellene bevezetni a növendék tanulmányi előmenetelének ütemét, erkölcsi fejlődésének sajátosságait is. Itt kapnának helyet az alkalmazott nevelési-oktatási módszerekre, „bánásmódokra” vonatkozó utalások. A tanári konferenciák tárgya pedig az osztályzatok „mechanikus bediktálása helyett” ezeknek a feljegyzéseknek a tartalmi megbeszélése, feldolgozása legyen.

Az egyéni sajátosságok tisztelete fontos, mégsem eredményezhet szélsőséges „gyerekkultusz-űzést”. Schneller elhatárolódott a reformpedagógusok szélsőségesen értelmezett gyermekközpontúságától. Nem tudott osztozni a „géppel dolgozó” gyermektanulmányozók (pedológusok) kritikátlan optimizmusában sem. A laboratóriumi körülmények között vizsgált gyermekekre vonatkozó tisztán kvantitatív adatok érvényességi köre meglehetősen korlátozott.

Jól ismerte a reformpedagógusok munkáit, így Ellen Key („A gyermek évszázada”⁹ c. nagyhatású programadó pedagógiai mű szerzője) műveit is. A svéd tanítónőnek azokat a – kevésbé ismert – írásait idézi, amelyek mentesek a korai reformpedagógia extrém túlzásaitól, „nem süllyednek le az impresszionista subjektivismusnak színvonalára”.¹⁰ Sokan úgy gondolják, Key azonosult a gyerek önkibontakozását hirdető, a közvetlen nevelői beavatkozás szükségességét taga-

⁸ Schneller: A tanárképzésről. 430. p.

⁹ Key, Ellen: A gyermek évszázada. Fordította: Szilágyi Pál. Tk., Bp., 1976.

¹⁰ Schneller: Társadalmi nevelés. Budapesti Nevelő, 1912. 190. p.

dó rousseau-i „negatív nevelés” elméletével. *Schneller* olyan szöveghelyet idéz a svéd pedagógusnőtől, amely ellentmond a róla alkotott közhiedelemnek: „*Ellen Key* – írja erről *Schneller* – egyenesen elismeri azt, hogy a gyermek egyéni irányzata, hajlama ellenére is kell céltudatosan az ő evolúciójába beavatkozni. Nem kell bevárni azt, míg a gyermek lelke maga produkálja a jót, igazat, a szépet: de még azt sem, hogy lelke a kulturkincs befogadására megnyíljon. »Ha van föld – így szól *Key* – a melyre százszor is kell hinteni a magot, hogy tízszer arathassunk: úgy ez a gyermek lelke.«.”.¹¹

A pedagógus személyisége és a gyermek vizsgálata mellett *Schneller* a kultúráról, az abból kiválasztott művelődési anyagról sem feledkezik meg, bár didaktikája jóval kevésbé kidolgozott, mint neveléelmélete. Tudatosan helyezkedik szembe *Herbart* felfogásával, amikor a képzetek gyarapítása helyett a kultúranyagba való érzelmi színezetű beleélés fontosságát hangsúlyozza. A művelődési folyamat elemzésekor nem a mechanikus ismeretszerzésre helyezi a hangsúlyt, hanem a beleélésre, az átélésre. A cél nála az erudíció, az élő tudás a sok, mechanikusan „beemlékelt” (emlékezetbe vésett) holt ismeret helyett. A tanítási anyag kiválasztásakor a történeti szempontot tartja szem előtt, a legfontosabb tantárgy iskolájában a történelem.

Ezt a három tényezőt – a pedagógus személyiségét, a gyermek egyéniségét és az elsajátítandó kulturális anyagot – *Schneller* szerves egységben kezeli: A nevelő feladata az, hogy a „történeti hatalmak” által képviselt kultúranyagot a gyermek számára közvetítse. A szeretetelvűség alapján biztosítania kell számára az érzelmi színezetű beleélés lehetőségét. Mindeközben figyeljen tanítványa sajátos vonásaira, a gyermekben csíráként fellelhető úgynevezett „jobbik Én”, az „isteni célgondolat” minden felvillanására.

Szellemi elődök és kortársak

Noha a *Schneller* pedagógiájával foglalkozó korábbi szakirodalom ezt kevésbé hangsúlyozza, műveinek olvasásakor egyre inkább az a meggyőződésünk támad, hogy döntő hatást eszmerendszerének kialakulására a klasszikus német filozófia kiemelkedő alakja, *Immanuel Kant* gyakorolt. A leglényegesebb összefüggéseket kettejük felfogása között a következőkben foglaljuk össze:

Filozófiájukban mindketten megkettőzik a valóságot, az empirikus, érzékszervek számára hozzáférhető világ fölött az „intelligibilis” létet, az „értékek világát” tételezik fel. Amit *Kant* a „célok birodalmának” nevez, az párhuzamba állítható a *schnelleri* „szeretet országával”. *Pedagógiájukban* a leglényegesebb közös vonás, hogy mindketten a moralitást, az egyén etizálását tűzik ki a nevelés céljául, tehát „eszménypedagógiát” alkotnak.

A döntő különbség is jól kimutatható közöttük, éppen annak az útnak kapcsán, amelyet e cél eléréséhez járhatónak vélnék. *Kant* megköveteli, hogy a „jóakarat” képességével rendelkező ember a jót saját belső elhatározásából, saját akaratából

¹¹ Schneller: Társadalmi nevelés. 203. p.

tegye, s ne csak azért, mert külső kényszer hajtja erre. Ez a kategorikus imperatívusz tana, melyet legtömörebben a következő tézis szemléltet: „Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája mindenkor egyúttal általános törvényhozás elvéül szolgálhasson”.¹²

E motívum középpontjába helyezése meglehetősen rigorózzá teszi *Kant* etikáját. Nincs hely itt a magasabb rendű érzelmekre, még a tevékeny szeretetnek sem. Ez az egyik pont, amelyen *Schneller* felfogása *Kant*tól eltér. A másik pedig az individuális és a szociális pedagógia szintézisbe ötvözése: „Az egyes nem magából él – írja *Schneller* –, hanem él a közösségben. A közösségnek, az egésznek a szelleme az ő szelleme is, csakhogy egészen sajátos alakban, az ő egyénisége alakjában.”¹³

Az egyéni és közösségi nevelés dialektikus egységben való kezelése tette lehetővé *Schneller* számára, hogy enyhíteni tudjon a kanti erika és pedagógia szigorán: „Végre megszűnik a kategorikus imperatívussal járó erkölcsi rigorizmus és másrészt hedonizmus, eudaimonizmus, vagyis rideg kellőség és a boldogság közötti ellenkezés.”¹⁴

Kettejük hite is érdekes párhuzam vonására ad alkalmat: *Kant* filozofikus istenhite a felvilágosodás istenhite. A francia felvilágosodás ébred itt újjá egy kiábrándultabb alakban: a „tisztá ész” számára ugyanis Isten léte vagy nemléte nem eldönthető kérdés. Etikájában, a végső lényeges kérdés megválaszolásában mégis a valláshoz fordul segítségért. Isten léte, a jövőendő élet, a halhatatlanság *Kant* erkölcstanának alapvető posztulátumai közé tartozik.

Az evangélikus *Schneller István* hite – a korábbiakban már említett protestáns életelven túl – szintén magán viseli a felvilágosodás istenhítének bizonyos jegyeit. A „tisztá Éniség” etikai magaslatára emelkedett személyiségnek, a – *Schneller* szavaival élve – „kiszámítható valláserkölcsei jellemmel” rendelkező embernek már nincs szüksége a tételes vallásokat hirdető felekezetekre, egyházakra. „Nálunk a vallásos szó távol áll minden felekezeti és egyházi jellegtől – hangsúlyozza *Schneller* –, ez semmi egyéb, mint az egyesnek viszonya magához az abszolútumhoz.”¹⁵ *Rousseau* deizmusa elegyedik itt a német pietisták és *Schleiermacher* személyes vallásosságot hirdető felfogásával.

A fiatal *Schneller* gondolkodásmódjának alakulására – *Kant* mellett – a legmaradandóbb hatást *Ernst Daniel Schleiermacher* teológiai és pedagógiai írásai gyakorolták. Német egyetemeken folytatott tanulmányai során behatóan foglalkozott a „romantikus teológus” tanaival.

Schleiermacher szerepe kiemelkedő a teológia történetében – nem véletlenül nevezte őt *Dilthey* a „teológia Kantjának”. A radikális pietizmus képviselőinél, a herrnhutiaknál tanult, innen eredeztethető igénye a személyes, bensőséges vallásosság iránt. Ő az a teológus, aki radikális következtetéseket vont le a pietisták

¹² *Kant*: A gyakorlati ész kritikája. Bp., 1922. 32. p.

¹³ *Schneller*: Paedagogiai dolgozatok. I. kötet, Bp. 1900. Bevezetés, 19–20. p.

¹⁴ *Schneller*: i. m. 20. p.

¹⁵ *Schneller*: Neveléstan. 1904–5. tanév, I. félév. Litografált kézírásos jegyzet. 169. p.

tanaiból, és a „vallás bensőségességétől eljut a bensőségesség vallásáig”.¹⁶ A „szív vallását” hirdette, s ezzel hadat üzent a protestáns ortodoxiának, de egyúttal a német felvilágosodás olyan klasszikusaitól is több ponton elhatárolta magát, mint Kant és Fichte.

Schleiermacher felfogása szerint a vallás pszichológiai megközelítésben a szemlélet és az érzelem egysége. Olyan lelkiállapot, amelyben egyesül a külső hatás befogadása (a receptivitás) és annak szubjektumra való vonatkoztatása, átélése. A vallásos érzelem nála magasrendű funkció, amely az érzelem többi fajtája fölött uralkodik.

Az Istenség helyett leginkább az Universum vagy az Absolutum kifejezést használja – kortársai közül ezen többen megbotránkoztak. Nem tartja lényegesnek, hogy az Istent személyiséggel ruházzuk fel, kerüli az antropomorfizmust. Legfontosabb alapelve, hogy Isten és a világ korrelatív, de nem azonos fogalmak. „Nem létezik az Isten a világ nélkül, mint ahogyan a világ sem lehet létező Isten híján” – írja Dialektikájában.¹⁷

Schleiermacher határozottan kritizálta a „vallás külső megnyilvánulási formáit”. A „látható egyházakat”. Az ilyen tanító egyházak ugyanis azt kívánták, hogy tagjaik a vallás tényleges elemei helyett a róluk alkotott absztrakciókat, tételeket sajátítsák el. „Az igazi egyház” – Schleiermacher felfogásában – más: ott létrejön „a vallásos emberek természetes és örök összeköttetése”. Nincs papi uralom, és így – újrafogalmazva a régi protestáns elvet – nincs lényegi különbség a lelkészek és a laikusok között. Bárki a többiek elé léphet, hogy az Universum lényegét kifejező érzelmeit átruházza hallgatóságára.¹⁸

Nemcsak a teológus Schleiermacher hatott elementáris erővel Schneller István gondolkodásmódjára, hanem a pedagógiai szakművek szerzője is. A berlini egyetemen három ízben tartott pedagógiai tárgyú előadássorozatot (1813–14, 1820–21 és 1826–27). Ezek közül kettő a tanítványok lejegyzésében maradt fenn, a harmadik ciklust pedig a szerző vázlatos kéziratából ismerhetjük meg. A gyűjteményt egyik lelkes tanítványa első ízben 1845-ben jelentette meg nyomtatásban.¹⁹

Bármennyire is tagadja Schleiermacher, mégiscsak hatott gondolkodására Kant filozófiája. Több ponton kapcsolódik a königsbergi bölcsetikájához, ugyanakkor bizonyos szempontból túl is lép azon. A Schneller Istvánra gyakorolt hatást tekintve lényeges, hogy Schleiermacher – Kanttól eltérően – belátta, hogy az erkölcsi törvény és a természeti törvény nem kibékíthetetlen ellentétek, hanem az előbbi voltaképpen „az eszes akarat természeti törvénye”.²⁰ Tüллépett az erkölcsi törvény egyeduralmának, a kanti kategorikus imperatívusznak a kérlelhetetlen rigoriz-

¹⁶ Lendvai L. Ferenc: Protestantizmus, forradalom, magyarság. Akadémiai Kiadó, Bp., 1986. 37. p.

¹⁷ Lásd Lendvai L. Ferenc: i. m. 24. p. A szerző Martin Buber gondolatait interpretálja.

¹⁸ Lásd: Szelényi Ödön: Schleiermacher vallásfilozófiája. Békéscsaba, 1910. 22. p.

¹⁹ Schleiermachers Sämtliche Werke. Hrsg.: C. Platz. Berlin, 1845.

²⁰ Dénes Magda: A neohumanizmus és a német idealizmus pedagógiája. Tk., Bp., 1971. 105. p.

musán, s azt hangsúlyozta, hogy az erkölcsös cselekedet legfontosabb kritériuma a természet és az ész egysége. Ugyanez az attitűd jellemzi *Schneller* etikai felfogását is: a kérlelhetetlen, hideg ész uralmát elutasítva a szív jogát, a szeretet emberformáló, jellemalakító erejét hangsúlyozza.

A „pedagógiai érosz”, a szeretetelvűség iránti elkötelezettséget *Schneller* nemcsak *Schleiermacher* gondolataiban találhatta meg. *Pestalozzi*, a „szív pedagógusa” hasonlóképpen örök példaképe maradt.

Mint köztudomású, *Pestalozzi* mindenekelőtt gyakorlati nevelő volt, géníusza a pedagógia gyakorlatában nyilvánult meg legtisztábban. Írásainak nagy része is a pedagógia gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. A csekély számú kivétel egyike az a tanulmány, amelyet 1797-ben adott ki „Vizsgálódásaim a természet menetéről az emberi nem fejlődésében” címmel.²¹ A könyv küzdelmes munka eredménye, a szerző szándéka vele elsősorban saját emberfelfogásának belső tisztázása volt.²²

A „Vizsgálódásaim...”-ban *Pestalozzi* az emberi természetről alkotott nézeteit fejti ki, megalkotja saját antropológiáját. Ebben megpróbálja kiegyenlíteni saját korábbi optimista és pesszimista emberfelfogásának szélsőségeit. Ez csak úgy lehetséges, ha az „önzés” alapösztöne mellett létezik a „jóakarát” ösztönzője is: ez utóbbi vezeti ki az embert az állati természet egocentrizmusából.

Az elsődlegesen „állati”, animális természet sem előzmény nélkül való. *Pestalozzi* *Rousseau*-val együtt azt vallja, hogy az ember eredendően jó, romlatlan, amíg vágyai és képességei harmonizálnak egymással. Ez a tünékeny idill már abban a pillanatban felbomlik, műhelyt a csecsemő felsír: nem képes önállóan szükségletei kielégítésére. A másik embert eszközként használja, az édesanya lesz az elemi igények kielégítésének eszköze.

Pestalozzi az ember etikai fejlődésének három fokozatát különíti el. 1. „Természetes állapot” (*Naturstand*) foka. Az ember vágyai sokasodnak, kielégítésük egyre nehezebb. Küzdelem, gyötörődés az ember élete. Önzés, félelem, gyűlölet jellemzi ezt a szintet. 2. „Társadalmi állapot” (*Gesellschaftlicher Zustand*). A társas együttélés, s ennek szabályozója, a jog megkönnyíti a szükségletek kielégítését. Az önzés, a birtoklásvágy, a hatalmi ösztön azonban ezen a fejlettségi szinten is jellemző az emberre. A társadalmi állapot éppen ezért labilis, bizonytalan. 3. Csak a „tisza erkölcs” (*Sittlicher Zustand*) állapota nyújt az ember számára harmóniát. Ide mindenki egyéni erőfeszítéssel juthat el. De csak akkor, ha betartja az együttélés szabályait, s ha képes saját egoizmusát legyőzve másokat is elfogadni, szeretni.

A „kereskedő-hasonlat” érzékelteti az erkölcsi fejlődés különböző stációinak egymásra következését: Ha egy kereskedő „a tőle függő munkásokat pusztán

²¹ Pestalozzi: *Meine Nachforschungen über den Gang der Natur in der Entwicklung des Menschengeschlechtes*. In: *Sämtliche Werke*. Berlin–Leipzig, 1927.

²² A német pedagógiai szakirodalomban jó néhány szerző foglalkozik a kérdéssel, hogy vajon befolyásolta-e *Pestalozzi* felfogásának alakulását a kantai etika. E kérdés eldöntésére itt nem vállalkozhatunk, témánk szempontjából nem döntő jelentőségű.

kezében lévő eszközöknek nézi, hogy alaptölkéjét megmunkálják”, s még a törvényeket sem veszi figyelembe – akkor ez a „természetes állapot” foka. Ha már „a törvények kényszere rászorítja, hogy munkásaiban önálló lényeket lásson, akik hasonló módon követelik természeti igényeik jogos kielégítését” – akkor ez a „társadalmi állapot”-ra jellemző cselekvés. Ha pedig már a „törvények kényszere nélkül ilyennek tekinti őket” – úgy már az „erkölcsi állapot” szintjére emelkedett.²³ Jól érzékelhető a párhuzam: ami *Pestalozzinál* a „természetes”, „társadalmi”, és „tisztá erkölcsi létállapot”, az *Schnellernél* az „érzéki Éniség”, „történeti Éniség” és „tisztá Éniség” szintje. *Schneller* viszont tovább halad a *Pestalozzi* által elkezdett úton: alaposan megvizsgálja az egyes etikai szintek sajátosságait, leírja a hozzájuk kapcsolódó nevelési feladatokat.

A *Schneller* pedagógiájával foglalkozó szakírók gyakran hangoztatták, hogy gondolkodására – úgymond – hatott az egyik reformpedagógiai irányzat: a pedagógiai perszonalizmus német képviselőjének, *Ernst Lindének* a felfogása. *Linde* „Persönlichkeitspädagogik” c. könyve 1897-ben jelent meg. A munkát *Schneller* is jól ismerte, ez kiténik írásaiból, előadásainak fennmaradt szövegéből. Hatást mégsem gyakorolt rá a német pedagógus. Ez nemcsak kronológiai okokból lehetetlen, hanem azért is, mert másféle elméleti alapot ad pedagógiájának. A reformpedagógus *Linde* impresszionisztikus érzelempedagógiája nem hozható közös nevezőre *Schneller* filozófiai bázisra helyezett eszménypedagógiájával. A személyiségpedagógia (Persönlichkeitspädagogik) tehát ebben az esetben nem azonos a „személyiség paedagógiká”-jával.

Semmiképpen sem lehet szó tehát arról, hogy *Schneller* pedagógiája a nyugati reformpedagógiai irányzatok egyfajta tükröződése lenne, ahogyan azt a korábbi szakirodalomban olvashatjuk.²⁴ Etikai alapvetése – mint láttuk – a klaszikus német filozófiával rokonítja pedagógiáját, személyes vallásossága a protestáns életelv érvényesülését példázza, szeretetközpontúsága pedig – a krisztusi gondolatotól – olyan egyéniségek hatását sejteti, mint *Pestalozzi* és *Schleiermacher*.

Schneller István szerepe egyedülálló a magyar pedagógiai gondolkodás történetében: első ízben dolgozta ki a személyiség pedagógiájának klasszikus filozófiai alapokon nyugvó koherens elméletét. Tanításai figyelemre méltó gondolatokat hordoznak az utókor számára is.

²³ Pestalozzi: i. m. XII. kötet, 141. o.

²⁴ Lásd például: Bódi Ferenc: *Schneller István személyiségpedagógiája és a német reformmozgalmak*. Magyar Pedagógia, 1963. 209–232. p.

Testvéri levélváltás

Az alábbiakban – a szerzők engedélyével, sőt kérésére – két levelet és egy dokumentumot közlünk. De hogy ezek az írások a mai olvasó számára érthetők legyenek, legalább röviden fel kell idéznünk az előzményeket, a történeti hátteret:

1984 nyara. Az Evangélikus Világszövetség Budapesten készül megtartani VII. nagygyűlését.

1984. július 10. Dóka Zoltán hévizgyörki lelkész a németországi Kuchenből Nyílt levelet küld a világszövetség végrehajtó bizottságának. Segélykiáltása ez egyházunk ügyében a világ evangélikusságához.

1984. augusztus 21. Dóka Zoltán újra itthon.

1984. szeptember 2. Az Evangélikus Életben megjelenik – Keveházi László neve alatt – a Megteologizált árusítás című cikk.

1984. szeptember 20. Dóka Zoltán helyreigazítást kér az Evangélikus Élet szerkesztőségétől. Helyreigazítását nem közlik.

1989. április 30. Az Evangélikus Életben megjelenik a déli kerület elnökségének (dr. Frenkl Róbert és dr. Harmati Béla) április 17-én kelt nyilatkozata Dóka Zoltán rehabilitációjáról. Ebben – egyebek mellett – ezt írják: „... az Evangélikus Élet című lapban 1984. szeptember 2-án 'Megteologizált árusítás' címen olyan cikk jelent meg, amely téves információkon alapult és nyilvános sértegetéseket tartalmazott. Ezt a cikket az újság Keveházi László aláírásával közölte, aki azonban nem tudott az írás tartalmáról és megjelenéséről.”

1989 június. A Kereszttyén Igazság 1–2. számában (58. k. lpk.) Dóka Zoltán válasznyilatkozatában, amelyet az Evangélikus Élet szintén nem közölt, megindokolja, hogy miért utasította el a rehabilitációt; az említett cikkről pedig ezt írja: „Keveházi László esperes levélben közölte velem, hogy a Pest megyei lelkészek nevében írt és az ő aláírásával közölt cikk tartalmáról is, megjelenéséről is tudott. Viszont ellene nyilvánosan a mai napig nem tiltakozott.”

Eddig az előzmények, s bennük a kor képe, a sok tekintetben még ma is ható koré, melyben az igazság és a szeretet egyaránt sérült. Közben emberi kapcsolatok romlottak, romlanak meg, mérhetetlen szenvedéseket okozva, sajgó sebeket ütve. Vannak sebek, amelyeket csak az igazság kimondása és a szeretet reflexe, a bocsánatkérés és a megbocsátás együtt tud gyógyítani – Isten ajándékaként. – Ez a két levél ennek a jele.

Lehet így is!

A szerkesztő

Keveházi László levele Dóka Zoltánnak

Kedves Zoli,

a legszemélyesebb ügyben kereslek. Ami 13 éve nagyon hiányzik, az barátságod és beszélgetéseink. Ami ezügyben legjobban fáj, hogy mi ketten ellenkező oldalra kerültünk.

Az életem múlik, nem szeretnék úgy elmenni, hogy nem rendeztem Veled – az újságban megjelent soraimon túl is – személyesen a dolgomat. Ezért magyarázkodás, mosakodás vagy vita nélkül egyszerűen arra kérlek: bocsáss meg nekem.

Ez a levelem szívémből fakadt, nem mások ráhatására. Azt is tudom, hogy a régi kapcsolatot nem erőltethetem. Egyszerűen, testvéri szívvel és Isten előtt rendezni szeretném Veled, amivel megbántottalak és ártottam.

Szeretettel ölel:

Laci

K[őszeg], 97. 04. 01.

Dóka Zoltán válasza Keveházi Lászlónak

Bag, 1997. április 7.

Kedves Laci!

Szívedből fakadt leveledet örömmel olvastam. Természetesen megbocsátok, sőt már régen megbocsátottam. 13 éve várom, hogy ezt kimondhassam, leírhattam Neked. Köszönöm, hogy most megtehettem. Kérlek, Te is bocsásd meg, ha a harc hevében valamivel megbántottalak.

Barátságunk valóban nagy sérelmet szenvedett. De talán még megerősödhet a kapcsolatunk, ha őszintén meg tudjuk beszélni a közénk zuhant történelmet.

Bizonyára jó hatású lenne, ha az egyházunk nyilvánossága előtt történt konfliktusunkat nemcsak a szívünkben és egymás között oldanánk fel, hanem a nyilvánosság előtt is. Számomra ez szükséges is lenne az úgy teljes lezárásához. Valamilyen közös megnyilatkozásra gondolok. Kérlek, tégy javaslatot, miképpen tegyük.

Magam is készülök az elmenetelre. Kapok is erre bőven jelzéseket Istentől. De csak még nagyobbnak látom a legfőbb jel, a kereszt jelentőségét. Nemcsak mint teológiai gondolkodásom középpontját, hanem készülődésemben is az egyetlen kapaszkodót, vigaszt és reménységet. Tudod: ave crux spes unica! Alatta elférünk mindnyájan.

Még egyszer köszönöm a leveledet.

Szeretettel ölellek

Zoli

Végül álljon itt – megkésett dokumentumként – *Dóka Zoltán Helyreigazítás* című írása.

Dóka Zoltán

Helyreigazítás

Az Evangélikus Élet szeptember 2-i számában megjelent „Megteologizált áru-lás” c. cikk több téves információt tartalmaz. Ezek közül a legfontosabbakat az alábbiakban szeretném helyreigazítani:

1. Külföldi utamról augusztus 21-én tértem haza. Erről Keveházi László esperes urat 22-én este telefonon, Káldy Zoltán püspök urat 23-án kelt levelemben értesítettem. Így az a megállapítás, hogy „a mai napig nem tértek vissza”, rám vonatkozólag már tíz nappal a lap megjelenése előtt sem volt helytálló.

2. Az LVSZ vezetőségéhez írt nyílt levelemben nem írtam azt, hogy „az Újszövetségben a ‚diakónia‘ szó alig fordul elő, tartalma periférikus”. Azt sem írtam, hogy „a szó jelentése az asztalok körüli szolgálatnál kezdődik és Jézus kereszthalála szolgálatánál ér véget”. A kérdéses helyen ezt írtam: „közismert, hogy a ‚diakónia‘ az Újszövetségben nem centrális teológiai fogalom, sem a szinoptikusoknál, sem a jánosi és páli irodalomban. Már maga ez a tény is kérdésessé teszi, szabad-e egy teológiai koncepciót, amely kifejezetten és hangsúlyozottan ‚biblikus‘ akar lenni, egyetlen periférikus újszövetségi fogalomra építeni. Még fontosabb felismerni, hogy a ‚diakónia‘ az Újszövetségben formális fogalom, amely egészen különböző tartalmakat vehet fel magába az asztalnál végzett szolgálattól Jézusnak az életét sokakért váltságul adó szolgálatáig. De éppen ezért fennáll a veszély, hogy valaki e különböző tartalmakat teológiailag inkonzekvens, sőt illegitim módon összekeveri és azonos kategóriába sorolja. Éppen ez történik véleményem szerint a diakóniai teológiában.” Vagyis nem a szó gyakoriságát vitatom (főnévi és igei formában összesen 98-szor fordul elő), hanem azt állítom, hogy nincs olyan centrális jelentősége az Újszövetségben, mint a diakónia teológia állítja. Nem olyan alapvető, mint pl. az „Isten országa”, a „megigazulás”, a „kegyelem”, az „evangélium” fogalmai. Azt sem mondom, hogy a tartalma periférikus, hanem azt, hogy a tartalma sokféle lehet. Egyszer nagyonis jelentős (v. ö. pl. Mk 10,45), máskor teológiailag jelentéktelen (v.ö. pl. Mk 1,31). Mindenképpen alkalmatlan arra, hogy az Újszövetség egész teológiáját, vagyis mindazt, amit az Újszövetség Istentől mond kifejezzük vele. Kizárólagossá tétele beszűkíti a bibliai horizontot.

3. Sohasem mondtam, hogy „könyvem megírásában a diakóniai teológia segített.” Ezt Káldy püspök úr mondta néhányszor a lelkészek előtt. Ő írta bele könyvem előszavába többek között ezt a mondatot is: „szeretném diakóniai teológiánkat is gazdagítani, Márk-i megközelítésben.” Számos más helyen is beleírt, ill. megváltoztatta az én szövegemet, tiltakozásomat pedig elutasította. Ennek ellenére sohasem tagadtam, hogy a diakónia fogalma fontos szempontot ad az egyház küldetésének átgondolásához. Viszont az évek során egyre világosabb lett előttem, hogy ez a szempont mennyi tévedési lehetőséget rejt magában. Pl. azt, hogy az egyház szolgálatát egy bizonyos teológiai és praktikus szisztémába rögzítsük és azt kizárólagossá tegyük.

4. A cikk harmadik bekezdése azt állítja, hogy én Káldy püspök úr „életét megrágalmaztam”. Ezzel szemben az igazság az, hogy nyílt levelem egyáltalán nem foglalkozik Káldy püspök úr életével, hanem csupán püspöki tevékenységét kritizálja.

5. A cikk negyedik bekezdése szerint „a levél írója támadja püspökünk, pontosabban a magyar evangélikus egyház elnökjelöltségét, kérdésessé teszi egyházunk életét, sőt létét.” Ez olyan rosszhiszemű feltételezés, amelynek a levélben semmi

támpontja nincsen. Egyébként nem egyházunk, hanem csak Káldy püspök úr pályázott az elnöki tisztre, de nyílt levelemben az elnökválasztásról egyetlen szó sem esik. Nem egyházunk életét, létét teszem kérdésessé a levélben, hanem olyan jelenségekre és tendenciákra utalok, amelyek egyházunk életét veszélyeztetik. Nem „időzített bomba” volt tehát a levelem, hanem segítségkérés azoktól, akik a világ lutheránus egyházainak mai, égető kérdéseit megbeszélni, megoldáshoz segíteni gyűltek össze Budapesten. Ezért kellett most és nem máskor segítséget kérni. Talán a dél-afrikai egyházak belső problémáinak felvetése is „időzített bomba” volt?!

6. Alaptalan a következő gyanúsítás is: „sokunknak az az érzése, hogy ezt nem egyedül tette, mintha többen is segítettek volna neki.” Az igazság az, hogy senki, még feleségem sem tudott szándékomról, hogy a felelősséget is egyedül vállalam.

7. A cikk többször is elmarasztal – főként az ötödik bekezdésben – amiatt, hogy „a levél külföldön született”.

Ez a vád azért téves, mert összekeveri a politikai és az egyházi szférát. A „külföld” politikai fogalom. Ha Hévízgyőrkől írtam volna Genfbe, politikailag az is „külföldi” levél lett volna. De én nem a magyar államvezetésnek írtam levelet Németországból, hanem az LVSZ vezetőségének a lutheranizmus „belföldjén”. És ha már a cikk „árulás”-ról beszél: az lett volna éppen árulás, ha belső egyházi, teológiai kérdések megoldásához az államhatalom segítségét kértem volna. Nem mintha az állam nem tudhatna az egyház belső dolgairól. Ezért küldtem meg a nyílt levelet információként Miklós Imre államtitkár úrnak is. De nem kértem a segítségét. Ő válaszolt levelenre – az LVSZ vezetőségétől eltérően – és hazatérésem után magához kéretett. Beszélgetésünkben kifejezte, hogy az ügyet belső egyházi ügynek tekinti és nem kíván beleavatkozni. Ezt az álláspontot teológiai-lag is csak helyeselni lehet és megfelel a vallásszabadság alkotmányos elvének.

8. Amit a cikk egyházi szolgálatomról, annak lehetőségeiről és alakulásáról ír, nem tartozik a tárgyhoz. Nyílt levelemben tudatosan el is kerültem ezt a kérdést. Emlegetésével a cikk hamis vágányra akarja terelni az általam felvetett tárgyi kérdéseket, amelyeknek szabad és őszinte megbeszélése – velem vagy nélkülöm – égető belső feladata egyházunknak.

9. Nyílt levelemet nem egyházunk népéhez, hanem az LVSZ vezetőségéhez intéztem. Kár, hogy a cikk az Evangélikus Életben jelent meg és olyanok olvassák, akiknek túlnyomó többsége nem ismeri az ügy hátterét, még kevésbé nyílt leveletem. De ha már itt jelent meg, akkor illetett volna levelemet pontosan idézni és a tényeket valósághűen közölni. A cikk bántó stílusát szeretettel elviselem. Néhol az érthetlenségig laza fogalmazását sajnálom. A cikkről – bár ő többek nevében elítélt és tőlük „elszakadt” valakinek minősít (testvéremnek egyszer sem nevezi!) – továbbra is testvéremnek tekintem és szeretettel köszöntöm:

Dóka Zoltán

Hévízgyörk, 1984. szeptember 20.

Boleratzky Lóránd

Néhány megjegyzés Benczur László öninterjújához

Benczur László „...et nos mutamur...” öninterjúja, melyben önmagával kíván vitatkozni, kísérletnek, tehát nem emlékiratnak tekinthető, mellyel másokat is buzdítani akar „egy kis őszinteségre s annak belátására, hogy a múltat nem elég csupán pillanatnyilag népszerű kérdésekkel faggatni, ha igazán szóra akarjuk bírni.”

Míndjárt a bevezetőből megtudjuk, hogy nem tudja a második világháború utáni egyháztörténet eseményeinek és kiemelkedő szereplőinek értékelésénél Ordass Lajos püspököt ma sem egyedüli és megfellebbezhetetlen zsinórmértékének tekinteni, de tisztában van azzal, hogy ez a felfogása nem egyezik a mai szélteben érvényesülő egyházon belüli közvéleménnyel.¹ A maga számára is furcsának tűnik az a megállapítás, mely szerint „Ordass Lajos akarata ellenére esz-közzé vált. Egy tőle idegen, de rejtetten továbbélő, régi vágású, politikai mentalitásnak. A rendíthetetlen hit embere helyett – attól tartok –, sokkal inkább politikai álmaik megtestesítőjét vélték benne felfedezni.”² Ez csak egyéni feltételezés, amelynek aligha van komoly alapja, hisz de *internis non iudicat praetor*.

Aligha lehet kifogásolni, hogy a szerző nem egyedül Ordass Lajost tartja hiteles, egyedül irányadó mércének – bár ő a csalhatatlanságra már nagyfokú szerénysé-génél fogva sem tartott igényt –, de talán meggyőzőbb lett volna, ha véleménye kialakításánál az evangélium mércéjét – *coram Deo* – alkalmazta volna, semmint egyházpolitikai szempontokat. Nyilvánvaló, hogy a dolgokat más és más szempontból is lehet értékelni, de – még ha öninterjúról van is szó – a tényekhez, az igazsághoz mindenképpen ragaszkodnunk kell, mert ha azt szubjektív látásunkkal módosítjuk, ezzel az írás hitelességét veszélyeztetjük. Vonatkozik ez főleg a jogi jellegű megállapításokra, így mindenekelőtt Ordass Lajos 1950. évi egyház- fegyelmi eljárására.

Meghökkentő, amikor ezeket írja: „A jogász logika tetszetős, de absztrakt. Fi-gyelmen kívül hagyja a történelmi összefüggéseket. Országunk és népünk ki volt szolgáltatva a győztes és megszálló szovjet hatalomnak... Ma ítélkezni azok felett, akik annak idején, nehéz helyzetben, felelősen hoztak döntést, törvényeskedő fa-rizeizmus. Enyhe kifejezéssel: szűkségtelen, értelmetlen és kissé nevetséges.”³

Ha tudomásul vesszük az erkölcsi- és jogrend létezését, akkor Augustinus sokat idézett mondását is el kell fogadnunk: „*Remota itaque iustitia, quid sunt rega, nisi magna latrocinia.*”⁴ A nehéz, próbás időkre való hivatkozás aligha men-

¹ Benczur László: „...et nos mutamur...” A szerző magánkiadása. Budapest, 1996. 1. és 55. lap.

² Uo. 38. l.

³ Uo. 21. l.

⁴ Fray Jenő: Szemelvények Szent Ágoston *De Civitate Dei* c. művéből. 1934. 19. l., IV. 4.

tesíthet az egyéni felelősség alól: az erkölcsi normák akkor is kötnek. Ha pedig valaki nem tudja vállalni a nyílt döntéssel járó esetleges következményeket, ultima ratioként még mindig hátra van a lemondás, a visszavonulás lehetősége, mint ahogy az Ordass elleni fegyelmi ügy kapcsán dr. Rédey Sándor és Bertha Benő bírák táviratilag közölték, hogy a tárgyaláson részt venni nem tudnak. Dr. Csajthay Ferenc, a munkástanács elnöke, Ordass felmentése mellett szavazott – eltérően az ülnököktől –, s ezzel vállalta a későbbi teljes mellőzést és egyéb joghátrányokat. Fejes László egyházi ügyészt viszont annak ellenére, hogy vállalta a vád képviselőt, hamarosan kitelepítették. Ha nem fogadjuk el mindennek felett a jogrend uralmát, akkor könnyen a koncepciós perek síkjára csúszhatunk. Minden jogrendbe ütköző, törvénytelen eljárást és ítéletet egyformán el kell ítélni, mert ha ezekben részt vállalunk, bűnrészsé válunk.

De nézzük in concreto az ítélettel kapcsolatos tényeket. Mielőtt erre kitérnénk, álljon itt az ítélet a maga teljességében:

A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Külön Fegyelmi Bíróságától.
452/1950.

A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Külön Fegyelmi Bírósága egyházi fegyelmi vétség miatt Ordass Lajos bányakerületi püspök ellen indított egyházi törvénykezési ügyben Budapest, 1950. április hó 1-én meghozta a következő ítéletet:

A külön fegyelmi bíróság tárgyalta Ordass Lajos panaszlott ügyét, aki negyvenkilenc éves, születési helye: Torzsa, lakóhelye: Budapest (jelenleg büntetését tölti), családi állapota: nő, vallása: evangélikus, foglalkozása: püspök, aki ellen a panasz tárgyát az E. T. VIII. tc. 35. pontjának 1/j pontjába ütköző egyházi vétség képezi, mely szerint Ordass Lajos bányakerületi püspököt a budapesti uzsorabíróság különtanácsa 1948. évi október hó 1. napján hozott Ub. XXX/1–15475/1948. számú jogerős ítéletével bűnösnek mondotta ki a büntetőtörvénykönyv 70. §-a szerinti 8400/1945. M. E. sz. rendelet 1. §. 2. bekezdés b. pontjába ütköző büntett elkövetésében és ezért őt a BTK 91. §-ának alkalmazásával kettő évi fegyházra, mint főbüntetésre, továbbá 5 évi hivatalvesztésre, valamint politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamú felfüggesztésére és 3000 Ft pénzbüntetésre, mint mellékbüntetésre ítélte.

A külön fegyelmi bíróság megállapítja, hogy az Ordass Lajos ellen az uzsorabíróság által hozott ítélet következtében előállott súlyos helyzet egyházi érdekeket sért és ezért őt az E. T. VIII. tc. 36. §-ának 4. pontja alapján viselt egyházkerületi püspöki hivatalától való elmozdításra ítéli. A bíróság az E. T. VIII. tc. 42. §-a alapján kimondja, hogy az elítéltnek és az elítélt után tartásra jogosultaknak ellátási igénye fennmarad.

I n d o k o l á s .

A külön fegyelmi bíróságnak nem állott módjában az uzsorabíróság előtt folytatott ügygel érdemben foglalkozni, ellenben megállapította azt, hogy Ordass Lajos püspök az uzsorabíróság ítélete következtében az E. A. 121–135-ig terjedő §-okban a püspök számára előírt kötelezettségeket nem teljesíti és a bíróság úgy látta, hogy belátható időn belül nem is teljesítheti, ami egyházi közérdeket sért és ezért a rendelkező rész szerint kellett határoznia.

Kelt Budapesten, 1950. április hó 1. napján. Dr. Reök Iván sk. egyetemes felügyelő, a külön fegyelmi bíróság elnöke; Margócsy Emil sk. a külön fegyelmi bíróság bírja, előadó; Groó Gyula sk., a külön fegyelmi bíróság jegyzője.

A szerző tévesen állítja, hogy Túróczy Zoltán elnökleivel ült össze a bíróság, mert annak elnöke Reök Iván egyetemes felügyelő volt, Túróczy szerepe elsősorban a fegyelmi eljárást megelőzően jelentkezett.

A fegyelmi eljárás valósággal nyüzsgött a sok szabálytalanságtól. Így az előkészítő eljárás során Ordass nem hívták fel nyilatkozattételre, nem volt ügyében vizsgálat. A bíróság nem volt törvényesen megalakítva, mert 13 tagja helyett csak 12 volt jelen. Idézését a tárgyalásra csak három nappal előbb adták ki az Igazságügyminisztériumnak, amely idejében már nem tudta a börtönbe kikézbésíteni azt, így idézése nem volt szabályszerű. Védője sem vett részt a tárgyaláson. A jegyzőkönyvből az sem állapítható meg, hogy a bírák miként szavaztak, holott, ha a határozathozatal nem volt egyhangú, az iratokhoz kellett volna csatolni a zárt ülésről külön felvett jegyzőkönyvet.⁶

Téves az az állítás is, hogy az ítélet egy szavazattöbbséggel született meg, mert négyen szavaztak az elmozdítás mellett, nyolcan üres lappal, tehát a marasztaló ítélet törvénytelennek tekinthető.

Cinikus az ítéletnek az E. T. VIII. tc. 35. § 1/j pontjára történő hivatkozása, mely szerint „egyházi fegyelmi vétséget követ el az, aki állami büntetőtörvénykönyv alá eső oly cselekményt követ el, amely egyházi érdeket is sért”, mert végső soron egy koncepciós perben hozott törvénytelen ítélet tette lehetetlenné Ordass Lajos püspöki tevékenységének az ellátását és az arra való utalás, hogy „belátható időn belül nem is teljesítheti”, semmivel nincs alátámasztva.⁷ A vád tárgyává tette valutáügy kétséget kizáróan az egyház érdekeit szolgálta.

Alapvető hibát követett el a külön bíróság akkor is, amikor tényállást nem állapított meg, feltehetőleg azért sem, mert az uzsorabíróági ítélet nem állott rendelkezésére. Ilyen esetben az eljárást fel kellett volna függesztenie az ítélet beszerzéséig.

Téves a szerzőnek az a megállapítása is, hogy nem „elmozdításra” ítélte Ordass Lajost a bíróság, hisz az ítélet kifejezetten ezt a terminus technicust használta. Így aztán aligha lehet „megfontoltnak és tapintatosnak” nevezni az ítéletet és annak elfogadását – amelyre szerző készen nyilatkozott. Ez a jogrend felrúgását jelentette volna az ő részéről is.

A másik vitatható kérdés Dezséry László 1956. október 30-i lemondásával kapcsolatos. Dezséry levelében ez áll: „A mai napon átadom tehát neki (Ordassnak) a Déli Evangélikus Egyházkerület püspöki székét. Püspöki státusomat ez nem érinti.” Benczur László ezt úgy értelmezi, hogy lemondásáról szó sem volt. Egyházzogilag a püspöki hivatal átadása aligha értelmezhető másként, mint a kerületi püspöki tisztről történő lemondásaként, minthogy az evangélikus egyházjog nem ismeri az „episcopos in partibus infidelium”-hoz hasonló, azaz egyházkerülettel nem rendelkező püspöki státust. Talán ezzel kívánta megalapozni Dezséry néhány órással visszautasításra a jogalapot. Dezséry lemondó levele jogilag teljesen

⁵ Közli Ordass Lajos: Önéletrajzi írások (szerk.: Szépfalusi István). Bern, 1985. 373–374. l.

⁶ Uo. II. kötet 562–563. l., lásd E. T. VIII. tc. 82. §, 11., 52. és 53. §-okat.

⁷ Uo. 498–499. l. és Boleratzky Lóránd: Az Ordass-per. – Keresztyén Igazság. 1995 ősz. 22. l.

aggálytalannak és érvényesnek tekinthető, és a státusra való utalás minden valószínűség szerint csak a fizetési státus fenntartására történő igényének a bejelentését jelentette.

Aligha lehet Dezséry lemondását „lovagias” gesztusként értékelni. A forradalom alatti közhangulat ereje olyan hatalmas volt, hogy elsöpörte azokat, akiket az egyházi közvélemény az állami érdekek túlzott kiszolgálójának tartott. Az ő esetében különös súllyal eshetett latba végső soron kommunista párttagsága, amely semmiképpen sem volt összeegyeztethető püspöki tiszttel. Az egyházi közvélemény élénken figyelte az egyházi vezetők minden megnyilvánulását és az egyház érdekében való keresztvállalást, a hitben való rendületlen helytállást többre értékelte, mint a megalkuvást, még akkor is, ha ez esetleg az egyházra nehezedő nyomás átmeneti könnyebbedését jelentette is. A forradalom átmeneti győzelmének a hatása alatt Dezsérynek más lehetősége aligha adódhatott, mint a lemondás. Az pedig, hogy joghatályos lemondása után két év múlva két órára „joghatályosan visszatért” püspöki tisztebe csak azért, hogy Ordass Lajost és munkatársait minősíthetetlen hangú támadásban részesítse „ellenforradalmi” magatartásukért, hogy aztán most már újra „joghatályosan” lemondjon, önmagáért beszél.

* * *

Postánkból

Kisné Karner Györgyi április 16-án kelt leveléből:

„Örömmel olvastam a Keresztyén Igazság legutóbbi számát, amelyben Édesapám születésének századik évfordulója alkalmából megemlékeztek róla. Köszönöm Önnek és a szerkesztőbizottságnak az emlékezések gondos előkészítését és a szeretet nélküli világban nagy segítséget kapok az önök negyedévi folyóiratából. nemcsak saját egyházunkhoz, hanem más felekezetekhez tartozó személyiségek is elismeréssel szóltak életművéről.”

D. Scholz László (Budapest) június végén írt levelében

örömét fejezi ki Helmut Koester tanulmányának megjelentetésével kapcsolatban. Majd így folytatja: „Ilyen igazi teológiai témák gyakrabban előkerülhetnének folyóiratunkban. Várom a folytatást. Méltánylom a fáradságot, hiszen nem lehetett könnyű magyarul megszólaltatni...”

Tóth Árpád budapesti olvasóink július 22-i levele:

„Tisztelt Ordass Lajos Baráti Kőr! A Keresztyén Igazság előfizetője vagyok immár 3 éve. Nem véletlenül, hanem a jó Isten segítségével jutottam el hozzá. Ebben a szeretet nélküli világban nagy segítséget kapok az önök negyedévi folyóiratából. – Ordass Lajos elmélyült, őszinte krisztusi szeretettel átítatott imái, különböző tanulmányok, elmúlt idők egyházi és személyi megpróbáltatásai, küzdelmük a rehabilitációért, az evangélikus egyház mai helyzetének vizsgálata és a jövő feladatai, melyek állandó témái az újságnak, a hívő ember lelkét megfogják. Önvizsgálatra készítetik, mintegy tükröt tartva az ember elé, a Jézushoz vezető úton járok-e.

– Nagyon hosszú időnek tűnik 3 hónap, míg a következő szám megjelenik. Gondolom, sok nehézséggel kell megküzdeni, míg egy szám elkészül. Így türelemmel várok. – Ezúton szeretném megköszönni – mint laikus hívő – és Isten áldását kérni további munkájukhoz. – Tisztelettel Tóth Árpád”.

*

Köszönjük a visszhangokat, és várjuk Olvasóink további észrevételeit, megjegyzéseit, – ezek segítik munkánkat, szolgálatunkat.

A szerkesztő

* * *

Szerkesztői közlemények

Mostani számunkban – megszorodott egyházi iskoláink pedagógusaira is gondolva – közöljük Pukánszky Béla tanulmányát a neveléstan jeles evangélikus tudósáról, Schneller Istvánról.

*

Nyári számunk Dokumentum rovatában közzétük Dóka Zoltán levelét az LWI szerkesztőségének. Az utolsó bekezdésből – az eredeti (német nyelvű) levél szövegétől eltérően – sajnálatos módon kimaradt, hogy a levél szövegével az OLBK elnöksége is egyetért. Az utolsó bekezdés tehát helyesen:

„Végül megemlíthetem, hogy az „Ordass Lajos Baráti Kör” elnöksége és folyóiratának, a „Keresztény Igazság”-nak a szerkesztősége ezzel a levéllel maradéktalanul egyetért.”

És természetesen a levélíró nem „Testvéri köszönettel”, hanem „Testvéri köszönettel” zárta sorait.

A hibáért a Szerző és Olvasóink elnézését kérjük.

*

A nyári számunk Tanulmány rovatában megjelent Koester-cikk fordítója Ittész Gábor egyetemi hallgató.

*

Rözse István A halál árnyékának völgyében c. könyvével – előző számunk közlésétől eltérően – téli számunkban fogunk bővebben foglalkozni.

*

Id. Magassy Sándor lelkész testvérünk kérésére készséggel adunk helyt az alábbi közleménynek:

Az *Óegyházi perikóparend* evangéliumainak és epistoláinak feldolgozása – az Agenda „A–B–C” sorozataihoz hasonlóan – elkészült. A textusokat az alábbi besorolás szerint tárgyalom: (1) Ige és egyházi esztendő; (2) Exegézis; (3) Igehirdetés részletes vázlata; (4) A Lelkipásztorban 1924–1991 között megjelent prédikációk és meditációk kritikai áttekintése.

A munkát az eddig alkalmazott fénymásolási technikával oldalanként 5 Ft önköltségi áron tudjuk előállítani. Amennyiben az érdeklődés szélesebb körű volna, a nem egészen 1000 oldalas írás nyomdai úton olcsóbban is előállíthatóvá válnék. A lehetőségeket csak az érdeklődők számának ismeretében tudjuk felmérni. Ezért azt kérjük, hogy szándékukat legkésőbb október 31-ig jelezni szíveskedjenek az alábbi két cím valamelyikén: *Szepesfalvy Gábor* (1223 Budapest, Hunyadi László u. 9.; T.: 06-1-227-13-16), illetve *Evangélikus Lelkeszi Hivatal* (8439 Sikátor, Kossuth u. 16. T.: 06-88-449-017).

Zusammenfassung

Am Anfang unserer Herbstnummer lesen wir aufgrund Lukas 21,33 die festliche Reformationsmeditation von Lajos Ordass. Mit dem Gedicht von László Scholz „Glaubensbekenntnis 1947“, gedenken wir der vor 480 Jahren begonnenen Reformation und anschließend lenkt János Ittész unsere Aufmerksamkeit auf den Ökumenismus der lutherischen Reformation und auf ihre aktuelle Botschaft. Nachher können wir einen Aufruf lesen, der uns anspornen will anlässlich des Reformationsfestes um die Erneuerung unserer Kirche zu beten.

Unter den Studien ist als erste, der zweite, zugleich letzte Teil der Studie des Professors der Universität Harvard Helmut Koester mit dem Titel „Der historische Jesus und der Kyrios Christos Kult“ zu lesen. Hernach folgt ebenfalls der zweite (Schluß)teil von György Pósfay's Schreiben über den späteren Lebenslauf einiger Zeitgenossen von Lajos Ordass. Die Studie von Béla Pukánszky erinnert an der Lebenslauf und das Wirken des vor 150 Jahren geborenen evangelischen Gelehrten der ungarischen Pädagogik István Schneller.

In unserer Dokumentenspalte teilen wir den brüderlichen Briefwechsel zwischen László Keveházi und Zoltán Dóka mit, sowie die Berichtigung Dóka's, den er nach seinem im Jahr 1984 an den LWB gerichteten Offenen Brief als Antwort auf die in der Zeitung Evangélikus Élet gegen ihn gerichtete Attacke gedachte, die aber damals im Blatt nicht erschien. Dieses Dokumentenmaterial ist ein Beweis dafür, daß die ausgesprochene Wahrheit, die Bitte um Verzeihung und das Vergeben in unseren persönlichen Verbindungen eine heilsam reinigende Wirkung hat und auch im Leben unserer Kirche haben könnte.

In unserer Buchrezension knüpft Lóránd Boleratzky kritische Bemerkungen an das Selbstinterview von László Benczúr – in erster Linie im Zusammenhang mit dem Ordass-Prozeß. Zum Abschluß bringen wir eine Auswahl aus den Briefen unserer Leser und die Mitteilungen unserer Redaktion.

Summary

The autumn issue of our periodical opens with a meditation on the occasion of the Reformation from Lajos Ordass on the basis of Luke 21,33. We remember the Reformation which started 480 years ago with the poem Confession in 1974 (Vallástétel 1947-ben) written by László Scholz and with a writing from János Ittész in which he calls our attention to the universality of Luther's reformation and the current concern of its message. Following this we can read a notice which encourages us to pray on the feast of the Reformation for the renewal of our church.

Within the studies we can read first of all the second, finishing part of the writing of the Harvard professor Helmut Koester: The Historical Jesus and the Cult of the Kyrios Christos. Following this we can read the second, finishing part of the writing of György Pósfay which deals with the later life of some contemporaries of Lajos Ordass. The study from Béla Pukánszky commemorates the lutheran scholar of Hungarian pedagogy, István Schneller, who was born 150 years ago.

In our Documents column we bring the brotherly correspondence of László Keveházi and Zoltán Dóka, and also Zoltán Dóka's writing titled Rectification (Helyreigazítás) which he meant as an answer to the attack aimed at him in the Evangélikus Élet after his "Open letter" (Nyílt levél) written to the LWF in 1984 and which then was not published. This documentary-material is a sign that speaking the truth, asking for forgiveness and the act of forgiving can have a curing-cleansing effect in our personal relationships and could have the same effect also in the life of our church.

In our bookreview Lóránd Boleratzky adds some critical remarks to the self-interview of László Benczúr – especially in connection with the Ordass-process. Finally selections from readers' letters and editor's announcements close our issue.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Boleratzky Lóránd egyet. magántanár	Budapest
D. Dóka Zoltán ny. lelkész	Bag
Ittész János lelkész	Kőszeg
Keveházi László ny. lelkész	Kőszeg
D. Dr. Koester, Helmut professzor	Cambridge (Ma., USA)
† D. Ordass Lajos püspök	Budapest
Dr. Pósfay György ny. lelkész	Genf (Svájc)
Dr. Pukánszky Béla egyet. docens	Szeged
D. Scholz László ny. lelkész	Budapest

Szeretettel hívjuk fel kedves Olvasóink figyelmét az Ordass Lajos Baráti Kör
alábbi kiadványaira:

Ordass Lajos: Akikkel az Úton találkoztam	400,- Ft
Ordass Lajos: Gondolatok a Filemonhoz írott levél olvasása közben	100,- Ft
Rőzse István: A halál árnyékának völgyében	500,- Ft
Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből (4. kiadás)	600,- Ft
Dóka Zoltán: Márk evangéliuma (Kommentár)	1200,- Ft

A „Keresztyén Igazság” évi előfizetési díja 400,- Ft + 100,- Ft postaköltség.

Egy szám ára 100,- Ft. Külföldre 10,- DM.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskay út 10.

ÚJ TANÉV KEZDETÉN RÁ KELL DÖBBENJÜNK ARRA, HOGY LELKI-ISMERETES ÉS KÖVETKEZETES OKTATÓ-NEVELŐ SZOLGÁLAT VÁR MINDANNYIUNKRA! – Minden gyermek, ifjú hitoktatásra szorul! Menjünk együtt az istentiszteletre!...

Hitoktatás! – Konfirmáció! – Az ÚR keres!